

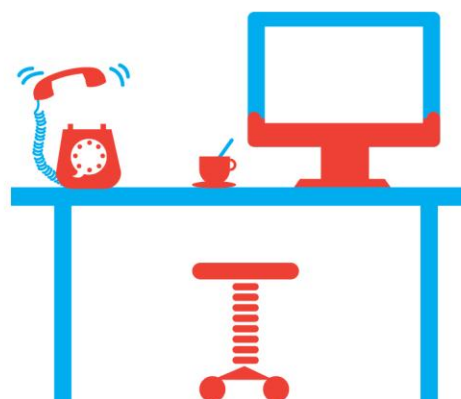

Vechtende ouders, het kind in de knel

Adviesrapport over het verbeteren van de positie van kinderen in vechtscheidingen

Datum: 31 maart 2014

Advies: KOM003/2014

Vechtende ouders, het kind in de knel

Adviesrapport over het verbeteren van de positie van kinderen in vechtscheidingen

Onderzoeksteam

Drs. M.N. Baracs

Mr. E.J.M. Vreeburg-Van der Laan Bsc

Het verhaal van Suzanne, 14 jaar

"Mijn ouders zijn uit elkaar gegaan toen ik elf was. Ze hadden daarvoor niet eens zo echt ruzie. Ze waren het wel vaak niet eens met elkaar. Het was dus best wel een schok en ik zat er heel erg mee.

Mijn vader ging ergens anders wonen, mijn zusje en ik bleven bij mijn moeder. Ieder weekend gingen we een avond, nacht en dag naar mijn vader en soms op woensdagmiddag. Eerst ging dat nog best goed, ook al was het wel raar. Maar toen begon mijn vader steeds meer te mopperen op mijn moeder. Ze deed dit niet goed en dat niet goed. Hij zei dat ze al zijn geld afpakte. Dat was niet leuk. Mijn moeder was boos dat mijn vader ons te laat terug bracht en dat hij onze kleren niet waste, maar ons een zak met vuile was mee gaf. Als we dan door hem naar mijn moeder teruggebracht werden, maakten ze steeds meer ruzie. Eerst over mijn zusje en mij, toen over het huis, toen over de advocaat en uiteindelijk weer over mijn zusje en mij. Het was om gek van te worden.

Inmiddels zijn we ruim twee jaar verder. Het is nog steeds niet opgelost. Toen ik twaalf werd zei mijn moeder dat ik nu eindelijk mocht kiezen en dat het dan allemaal zou ophouden. Ik mocht mijn verhaal vertellen aan de rechter. Dat vond ik heel spannend. Maar het leverde niets op. Ik woon nog steeds bij mijn moeder en moet nog steeds naar mijn vader. Maar eigenlijk wil ik dat niet meer. Het zorgt elke keer voor zoveel gedoe en ruzie. Het is ook nergens meer gezellig. Mijn vader heeft ook nog de kinderbescherming gebeld en de jeugdzorg. De jeugdzorg heeft hulp aangeboden. Dat hielp alleen als ze er waren. Daarna begon mama toch weer te schreeuwen. Ook had ik niet het idee dat ze luisterden naar wat ik wil.

Ik word er gek van. Ik kan me niet meer concentreren op school, mijn cijfers zijn minder goed dan ze waren. Ik ben ook een keer weggelopen omdat ik het allemaal niet meer aan kon. Mijn vader en moeder waren allebei wel geschrokken, maar daarna werden ze boos op elkaar. Binnenkort moeten we weer naar de rechter, alweer over de omgang. Wat kan ik doen om dit te laten stoppen? Wat zijn mijn rechten? Wie kan mij helpen? Ik wil rust."

Bovenstaand verhaal is samengesteld uit de verschillende verhalen van kinderen die de Kinderombudsman in 2013 benaderden met vragen, klachten en zorgen over hun ouders die uit elkaar gaan.

Inhoudsopgave

Voorwoord	5
Inleiding	7
Hoofdstuk 1 Scheidingskinderen en kinderrechten	10
Hoofdstuk 2 Feiten en cijfers	16
Hoofdstuk 3 Instrumenten en interventies	19
Hoofdstuk 4 Analyse	30
Hoofdstuk 5 Conclusies en aanbevelingen	33
Bijlage 1 - Bronnen	41
Bijlage 2 - IVRK	43

Voorwoord

Sinds mijn aantreden als Kinderombudsman in april 2011 word ik regelmatig benaderd door kinderen die aangeven in de knoop te zitten door de scheiding van hun ouders. Het zijn kinderen die vertellen dat ze wanhopig worden van de ruzies, dat ze zich verscheurd voelen tussen hun ouders, of dat ze het contact met één van hun ouders na de scheiding hebben verloren. Deze verhalen raken me bijzonder, omdat ze laten zien wat de kwetsbaarheid van kinderen is. Het basaal gevoel van vertrouwen en veiligheid, en van niet hoeven kiezen tussen twee mensen van wie je houdt, waar alle kinderen recht op hebben, staat bij deze kinderen onder druk. Gewone kinderen dus, met nog altijd twee ouders. Twee ouders die in een vechtscheiding zijn beland en hun verantwoordelijkheden als ouder niet meer nemen of kunnen nemen.

De verhalen van kinderen doen me ook vaak machteloos voelen. Het is een basaal recht is dat er rekening wordt gehouden met de belangen en de mening van kinderen, maar als Kinderombudsman kan ik meestal weinig in hun individuele geval betekenen. Je zou de ouders bij de schouders willen pakken en ze wijzen op de schade die ze hun kind berokkenen, zich vaak onbewust van de impact van hun gedrag. Dit adviesrapport is dan ook in eerste instantie een oproep aan ouders om hun verantwoordelijkheid als ouder te nemen. Werkelijk, de sleutel van het probleem ligt voor het grootste deel in uw handen. Uit onderzoek blijkt dat een scheiding op zich geen schadelijke gevolgen hoeft te hebben voor een kind, maar dat de manier waarop die scheiding verloopt alles bepalend is. Je hebt als ouders daarin een keuze.

Als ouders werkelijk onmachtig zijn om boven hun emotie uit te stijgen, moet de overheid bijsturen of ingrijpen. Als Kinderombudsman zie ik het als mijn taak om te beoordelen of de overheid die taak voldoende krachtig uitvoert. Zijn er voldoende instrumenten voorhanden, op het niveau van beleid, maar ook voor de rechterlijke macht en voor de hulpverlening? Op welke punten in de scheidingsketen kan aanscherping of verbetering worden aangebracht, zodat kinderen niet beschadigd raken?

Dit adviesrapport is geen wetenschappelijke studie. Het is een weergave van de gesprekken die ik eind 2013 en begin 2014 voerde over de impact van vechtscheidingen op kinderen. Die gesprekken vormden de basis van mijn onderzoek naar de bestaande interventies en naar de inspanningen van de overheid op dit vlak.

Natuurlijk heb ik niet iedereen kunnen spreken, en ik pretendeer dan ook niet volledig te zijn geweest. Wel hebben de gesprekken een aantal concrete voorstellen opgeleverd die in dit rapport worden beschreven. Graag voer ik hierover de komende tijd verder het gesprek met de verschillende schakels in de keten.

Marc Dullaert
de Kinderombudsman

Inleiding

Dit adviesrapport is het resultaat van gesprekken die de Kinderombudsman van eind 2013 tot maart 2014 voerde met vele ervaringsdeskundigen (kinderen en ouders), belangenbehartigers en professionals die werken met kinderen en ouders die in een scheidingssituatie zitten. De gesprekken waren bedoeld om inzicht te krijgen in bestaande knelpunten in beleid en praktijk, en om te verkennen hoe de belangen van kinderen beter geborgd kunnen worden. Uit de gesprekken is een set concrete aanbevelingen voortgekomen, die in dit adviesrapport worden beschreven.

Het is niet de eerste keer dat de Kinderombudsman de belangen van scheidingskinderen onder de loep neemt. Zo verscheen in mei 2012 het rapport 'Bijzondere curator: een lot uit de loterij?', waaruit bleek dat de stem en de belangen van het kind in de praktijk onvoldoende gewaarborgd zijn in het Nederlandse Personen- en familierecht. In november 2012 verscheen het rapport 'De ondertoezichtstelling bij omgangsproblemen', in samenwerking met de Nationale ombudsman, waaruit bleek dat de Raad voor de Kinderbescherming en de Bureaus Jeugdzorg, in samenwerking met de Ministeries van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) en Veiligheid en Justitie (VenJ) en met rechters meer best-practices moeten ontwikkelen en uitwisselen met elkaar. Verder is aanbevolen de effectiviteit van ondertoezichtstelling (OTS) bij conflictscheidingen te onderzoeken en evalueren. Voorts is gebleken dat het hulpverleningsaanbod voor ouders en kinderen niet landelijk dekkend is.

Beide eerdere onderzoeken raakten aan deelaspecten van de problematiek rond scheidingskinderen. De Kinderombudsman heeft er in dit advies naar gestreefd om overkoepelend naar het vraagstuk te kijken en voort te bouwen op reeds bestaande kennis en initiatieven in het land. Er bestaan immers vele organisaties, methoden, pilots, conferenties en programma's rond dit thema. De onderzoeksvraag was dan ook: wat zijn de lessen die kunnen worden getrokken uit al deze kennisbronnen? Welke concrete aanvullingen of veranderingen zouden kinderen daadwerkelijk helpen?

Twee belangrijke recente bijeenkomsten waarop de Kinderombudsman heeft willen voortbouwen zijn de conferentie georganiseerd door de vereniging van familierechtadvocaten (vFAS) op 13 september 2013 en de expertmeeting van 20 november 2013 op initiatief van het College van Procureurs Generaal en de Taskforce Kindermishandeling. Aan die bijeenkomsten namen experts deel uit verschillende disciplines. Een aantal belangrijke bevindingen waren toen:

- Ouders zijn vaak onwetend over de impact van hun scheiding op hun kind, of zijn onmachtig het te stoppen;
- Kinderen voelen zich vaak niet gehoord en onvoldoende geïnformeerd over wat er gaande is, terwijl hun leven op de kop staat;

- De rechtbank komt pas in beeld als het al geëscaleerd is en rechterlijke procedures zijn meer gericht op het conflict tussen de ouders dan op het belang van de kinderen;
- Er is handelingsverlegenheid bij professionals en te weinig stroomlijning van informatie: professionals werken soms langs elkaar en de werelden van hulpverlening en juristen kunnen botsen;
- Een rechtszaak kan escalerend werken, doordat er een winnaar en verliezer is, wat een slechte basis betekent voor samenwerking in de toekomst;
- Er zijn perverse prikkels die moeten worden weggenomen, zoals het gegeven dat een procedure op tegenspraak een hogere vergoeding voor advocaten oplevert, dan een procedure zonder tegenspraak of op gezamenlijk verzoek. Daardoor hebben advocaten een eigen (financieel) belang bij doorprocederen, en niet bij het stimuleren van onderling overleg.
- Mediation wordt door de Raad voor de Rechtsbijstand minder vergoed dan een echtscheidingsprocedure met een advocaat. De aangekondigde bezuinigingen op de gesubsidieerde rechtsbijstand maken bovendien dat mediation voor ouders in de toekomst eerder minder aantrekkelijk wordt dan meer;
- Vechtscheidingen zijn te duiden als een vorm van kindermishandeling.

Op 18 februari 2014 heeft de Kinderombudsman zelf een rondetafel bijeenkomst belegd met diverse experts. Daar heeft hij een aantal concrete ideeën voor verbetering van de positie van kinderen voorgelegd. De nadere uitwerking van deze ideeën vormen de basis voor dit adviesrapport.

Terminologie

De term 'vechtscheiding' kent beperkingen. Ouders kunnen zich erdoor gestigmatiseerd voelen, en de term benadrukt de strijd waar men juist het gezamenlijk ouderschap zou willen benadrukken. Veel professionals spreken daarom liever van 'complexe scheidingen' of 'conflictscheidingen'. De Kinderombudsman kiest er echter voor om de term vechtscheidingen in dit rapport toch te gebruiken. Het woord is inmiddels zo ingeburgerd dat mensen meteen weten wat er bedoeld wordt, en de term geeft zonder er doekjes om te winden weer wat het voor kinderen betekent. Voor hen is het probleem immers juist het gevecht tussen hun ouders.

Leeswijzer

In het eerste hoofdstuk wordt het thema geschetst in het licht van de kinderrechten. Zowel de internationale als de Nederlandse juridische context worden neergezet, en er wordt een kinderrechtenbeschouwing gegeven. Het tweede hoofdstuk gaat in op de feiten en cijfers rond scheidingen en vechtscheidingen in Nederland. Wat weten we over de effecten daarvan op kinderen? Hoofdstuk drie geeft een overzicht van een aantal belangrijke

instrumenten en interventies die op dit moment gebruikt worden, hetzij in de hulpverlening, hetzij in de rechtszaal. Ook staat daar een aantal interventies beschreven dat nu nog vooral lokaal gebruikt wordt, of in ontwikkeling is, maar goede eerste resultaten laten zien. In hoofdstuk vier wordt een analyse gegeven van de witte vlekken die er nog bestaan in de aanpak van vechtscheidingen. In hoofdstuk vijf staan de conclusies en aanbevelingen beschreven van de Kinderombudsman om die witte vlekken verder in te vullen.

Hoofdstuk 1 Scheidingskinderen en kinderrechten

Internationale juridische context

In Nederland en ook wereldwijd is het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind (IVRK) van de Verenigde Naties het belangrijkste instrument dat de rechten van kinderen waarborgt. Dit Kinderrechtenverdrag is in 1989 aangenomen, trad op 2 september 1990 in werking en anno 2014 zijn 193 landen partij. Nederland heeft het Kinderrechtenverdrag in 1995 geratificeerd en is daarmee de verplichting aangegaan om zich aan de bepalingen uit het verdrag te houden. Het Kinderrechtenverdrag bevat meerdere bepalingen die relevant zijn voor de positie van kinderen bij scheiding¹:

Artikel 3

Bij alle maatregelen die kinderen betreffen dient het belang van het kind voorop te staan. Wanneer de ouders van het kind, of anderen die verantwoordelijk zijn, hun verplichtingen niet nakomen, zal de Staat het kind voorzien van de nodige zorg. Instelling, diensten en voorzieningen die verantwoordelijk zijn voor de zorg voor of de bescherming van kinderen moeten voldoen aan door de Staat vastgestelde normen ten aanzien van veiligheid, gezondheid, het aantal personeelsleden en hun geschiktheid, alsmede bevoegd toezicht.

Artikel 5

De Staat dient de rechten en verantwoordelijkheden van de ouders en familie te eerbiedigen ten aanzien van de begeleiding van het kind bij de uitoefening door het kind van de rechten uit het Verdrag, op een wijze die verenigbaar is met de zich ontwikkelende vermogens van het kind.

Artikel 9

Elk kind heeft het recht bij zijn ouders op te groeien en om met beide ouders contact te houden wanneer het van een of van beiden gescheiden leeft, tenzij dit in strijd is met het belang van het kind.

Artikel 12

Ieder kind heeft het recht zijn mening vrijelijk te uiten in aangelegenheden die het kind betreffen, waarbij aan de mening van het kind passend belang wordt gehecht.

Artikel 18

De ouders hebben de primaire verantwoordelijkheid voor de opvoeding van hun kinderen. Zij zullen hierbij worden bijgestaan door de Staat. De Staat zal de ouders op een passende wijze bijstand verlenen bij het opvoeden van hun kinderen.

¹ Verdrag inzake de Rechten van het Kind, vertaling Unicef 2009 ('het blauwe boekje')

Artikel 19

De Staat zal het kind beschermen tegen elke vorm van mishandeling door ouders of door een derde die de zorg over het kind heeft. Ook zal de Staat doelgerichte sociale programma's opzetten om misbruik te voorkomen en om hulp te bieden aan slachtoffers.

Artikel 27

Elk kind heeft recht op een levensstandaard die toereikend is voor zijn lichamelijke, geestelijke, intellectuele, morele en maatschappelijke ontwikkeling. Ouders hebben de primaire verantwoordelijkheid voor het bieden van een toereikende levensstandaard aan hun kinderen. De Staat zorgt er voor dat ouders de verplichtingen voortvloeiend uit deze verantwoordelijkheid kunnen nakomen, en dat ook daadwerkelijk doen.

Nederlandse juridische context

Behalve het Kinderrechtenverdrag is voor de Nederlandse situatie een aantal specifieke karakteristieken van belang.

Ouderlijk gezag

Sinds 1998 houden ex-partners die beiden ouderlijk gezag hebben over de kinderen in principe ook na de scheiding beiden gezag. Voor die tijd werd het gezag over de kinderen aan een van de twee ex-partners toegewezen, in de praktijk meestal aan de moeder. Het komt echter ook na 1 januari 1998 voor dat de rechter vanwege aanhoudende conflicten het eenhoofdig gezag toewijst aan een van de ouders. Jaarlijks gebeurt dat circa 5.000 keer². Als kinderen tussen de ouders klem of verloren dreigen te raken, kan de rechter het gezag aan één ouder opdragen. Ook als beslissingen rond een kind een ernstig conflict opleveren, zoals schoolkeuze, het ondergaan van een medische behandeling of het aanvragen van een paspoort, bepaalt de rechter dat het in het belang van het kind noodzakelijk is dat de belangrijke beslissingen door één ouder worden genomen.

Het kind heeft recht op omgang met beide ouders (mits dat in zijn of haar belang is), ongeacht of één of beide ouders gezag hebben. Dus ook als één van de ouders geen gezag over het kind heeft, moet de ouder met gezag zorgen dat het kind contact kan hebben met de andere ouder. In de praktijk blijkt dat ouders dit wel eens vertalen naar hún recht op omgang met het kind. Maar de vraag of dit in het belang is van het kind moet daarbij leidend zijn. Dit levert complexe situaties op wanneer beschuldigingen of verdenkingen aan de orde zijn (al dan niet terecht), of wanneer ouders elkaar simpelweg niet meer vertrouwen in elkaars opvoedkwaliteiten, of waarbij niet helder is wat het belang van het kind is. Het kan bijvoorbeeld voorkomen dat het conflict zo hoog oploopt dat het voor het kind beter is om omgang met één ouder tijdelijk stop te zetten.

² Bron: CBS 2006

Ouderschapsplan verplicht

Gehuwde en geregistreerde ouders, met of zonder gezamenlijk gezag en samenwonende ouders met gezamenlijk gezag zijn sinds 2009 verplicht om de rechter een ouderschapsplan te laten zien³, met daarin afspraken over de verdeling van zorg en verantwoordelijkheid voor de kinderen⁴. Het ouderschapsplan is erop gericht dat ouders al vroeg nadenken over de invulling van het ouderschap na de scheiding en hierover goede afspraken maken zodat conflicten zo veel mogelijk worden voorkomen. Het ouderschapsplan gaat uit van 'gelijkwaardig ouderschap', dat wil zeggen dat beide ouders met gezag in gelijke mate rechten en plichten hebben jegens het kind.

Uit onderzoek van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) naar de werking van het verplichte ouderschapsplan blijkt⁵ dat eigenlijk nog niet te zeggen valt of het verplichte ouderschapsplan op de langere termijn voor kinderen een betere situatie oplevert. Ook of het aantal vechtscheidingen toenam na invoering van het verplichte ouderschapsplan is op basis van het WODC-onderzoek niet vast te stellen. Daar is meer onderzoek voor nodig. Mogelijk maakt ook de economische situatie dat mensen conflictueuzer scheiden, doordat men vaker te maken heeft met financiële problemen, werkloosheid of twee hypotheek. Het blijkt wel dat kinderen de laatste jaren vaker betrokken worden bij afspraken tussen hun ouders, maar dat dit geen verschil maakt voor de mate waarin ze tevreden over die afspraken zijn. Een interessante bevinding is dat het percentage echtscheidingen waarbij voorlopige voorzieningen zijn aangevraagd tussen 2007 en 2011 is afgenomen. Dit kan erop duiden dat ouders er juist vaker onderling uitkomen.

Onderzoekers Spruijt en Van der Valk stellen naar aanleiding van die evaluatie op basis van eigen onderzoek dat het aantal vechtscheidingen sinds de invoering van het verplichte ouderschapsplan is toegenomen. Zij spreken zelfs van een toename van 15 procent en een afname van het welbevinden van kinderen van 20 procent⁶. De onderzoekers wijten dit vooral aan het gebruik van de term 'gelijkwaardig ouderschap', waardoor ouders strijden om een gelijke verdeling van tijd en zorgtaken, ook als die verdeling voor de scheiding anders was. Daardoor zouden ouders een gelijke verdeling blijven bevechten, in plaats van een werkbare verdeling die in het belang van het kind is. Het WODC stelt overigens dat deze conclusies niet kunnen worden getrokken op basis van het onderzoek uitgevoerd door en in opdracht van het WODC⁷.

Uit de gesprekken die de Kinderombudsman voerde blijkt dat professionals vinden dat het ouderschapsplan door het verplichte karakter inmiddels een doel

³ Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding

⁴ Van de paren met eenhoofdig gezag wordt niet geregistreerd hoe zij de zorg voor de kinderen na de scheiding verdelen.

⁵ WODC, Cahier 2013-8, p.82

⁶ www.trouw.nl/tr/nl/4492/Nederland/article/detail/3603763/2014/02/26/Verplicht-ouderschapsplan-levert-alleen-maar-meer-ruzie-op.dhtml

⁷ Zie: www.wodc.nl/Import_3/index.aspx

op zich is geworden, in plaats van een middel om de ouders met elkaar in gesprek brengen over de zorg en de opvoeding van hun kinderen. Professionals stellen bovendien dat bij het opstellen van de ouderschapsplannen de nadruk teveel ligt op kwantitatieve aspecten (tijd, geld, frequentie van omgang). De plannen zijn daardoor te technisch van aard en bieden teveel ruimte voor conflict, en te weinig ruimte voor opbouwend overleg. Er zou in deze documenten een betere balans getroffen moeten worden met kwalitatieve aspecten: wat vinden ouders belangrijk in de opvoeding, hoe communiceren we naar elkaar en naar de kinderen over elkaar, hoe informeren we elkaar over de ontwikkeling van het kind, wat zijn onze kwaliteiten als ouders die we na de scheiding blijven inzetten? Volgens enkelen zou een ouderschapsplan idealiter al bij de geboorte van de kinderen opgesteld moeten worden, als werkdocument dat mee ontwikkelt met de ontwikkeling van het kind, voor én na een eventuele scheiding. Het is overigens nog wel de vraag in hoeverre kinderen op dit moment betrokken worden bij de totstandkoming van het ouderschapsplan. En of in hoeverre ouders de belangen van hun kinderen hierin voldoende laten meewegen⁸.

Tot slot, uit de gesprekken blijkt dat het de ervaring van veel professionals is dat de totstandkoming van het ouderschapsplan niet eens zozeer tot grote problemen leidt, als wel de uitvoering en de naleving ervan. De strijd tussen ouders gaat vaak ook daarna door, of laait weer op wanneer omstandigheden veranderen. Een evaluatie van de afspraken na verloop van tijd is nu geen standaard praktijk.

Kinderrechtenbeschouwing

De hierboven beschreven juridische contexten, internationaal en nationaal, bepalen samen het speelveld waarbinnen scheidingen in Nederland zich afspelen. De Kinderombudsman heeft op basis daarvan een aantal uitgangspunten geformuleerd die van belang zijn bij het wegen van het belang van kinderen in een scheiding.

Belangen van het kind moeten eerste overweging zijn

Het Kinderrechtenverdrag verlangt dat bij alle beslissingen de belangen van het kind de eerste overweging vormen en dat er systematisch een afweging wordt gemaakt over de invloed van een beslissing op het kind en diens rechten. Dit geldt voor de overheid, maar ook voor ouders.

Ouders primair verantwoordelijk

Het Kinderrechtenverdrag bepaalt dat ouders primair verantwoordelijk zijn voor het veilig opgroeien en de ontwikkeling van hun kinderen. Ook ouders die besluiten uit elkaar te gaan hebben dus de verantwoordelijkheid het belang van hun kind voorop te stellen. Dat betekent dat ouders ervoor moeten zorgen dat

⁸ Interessant zijn in dit kader het lopende promotieonderzoek van mr. Veronica Smits aan de Universiteit van Tilburg naar de vraag: 'Is het wenselijk voor een kind dat hij of zij als partij een plaats krijgt in een juridisch scheidingsproces, en zo ja, op welke wijze kan deze positie worden ingevuld?', en het convenant voor kinderen opgesteld door de organisatie Gezond Scheiden voor Kids.

hun scheiding dusdanig verloopt dat het kind er zo min mogelijk door wordt beschadigd. Sterker nog, het belang van het kind moet hun eerste overweging zijn. En als zij daartoe niet in staat zijn, moeten zij verantwoorde hulp inschakelen.

Overheid verplicht tot steun en ingrijpen

Als ouders die scheiden desondanks niet in staat blijken om hun kinderen voor schade te behoeden, heeft de overheid een verantwoordelijkheid om de rechten en belangen van het kind te beschermen. Wanneer de bedreiging dusdanig ernstig is dat ingrijpen nodig is, en op welke manier, hangt af van verschillende factoren, zoals de ernst en aard van de risico's voor veiligheid en ontwikkeling van het kind, als ook de bereidheid en het vermogen van de ouders om de problemen al dan niet onder eigen verantwoordelijkheid voldoende op te lossen. Hierin bestaat een parallel met de afweging van overheidsingrijpen bij kinderscherming in bredere zin⁹.

In Nederland wordt die inschatting van ernst op het vlak van conflictueuze echtscheidingen gemaakt door de rechter, die op zijn beurt kan worden geadviseerd door advocaten, Raad voor de Kinderbescherming of andere jeugdprofessionals. De rechter kan dan aansturen op vrijwillige hulp, en in uiterste consequentie hulp of een regeling opleggen. De rechter dient daarin ook de mening van het kind zelf te betrekken. Volgens de wet geldt die verplichting vanaf twaalf jaar, maar in de praktijk horen rechters ook al jongere kinderen, indien hun ontwikkeling dat toelaat.

Parallel vechtscheidingen en kindermishandeling

Deskundigen zijn het er over het algemeen over eens dat het betrekken van kinderen in een vechtscheiding als een vorm van kindermishandeling moet worden gezien. Geestelijk geweld en emotionele verwaarlozing kunnen immers net zo schadelijk voor kinderen zijn als lichamelijk geweld. Als ouders hun kinderen inzetten als machtsmiddel, als zij de andere ouder naar beneden halen waar het kind bij is, of als zij zelfs geweld plegen terwijl de kinderen getuige zijn, is dat schadelijk voor kinderen. Ook al handelen ouders met de beste intenties, en geloven ze zelf dat ze handelen in het belang van het kind. De Raad voor de Kinderbescherming besluit niet voor niets in een toenemend aantal gevallen om in dergelijke zaken een zogenaamd 'beschermingsonderzoek' te starten, om te bezien of er een OTS nodig is.

De Kinderombudsman vindt dat ernstige ontwikkelingsbedreiging en emotionele verwaarlozing van kinderen, die het gevolg zijn van de vechtscheiding van hun ouders, inderdaad als vorm van kindermishandeling moet worden gezien. Onder kindermishandeling wordt immers verstaan "elke vorm van voor een minderjarige

⁹ De Raad voor de Kinderbescherming maakt voor deze inschatting gebruik van kennis van risico- en beschermende factoren en kennis over ontwikkelingsdomeinen, hulpverlening en opvoeding. Wat 'ernstig' is wordt altijd bepaald in de context.

bedreigende of gewelddadige interactie van fysieke, psychische of seksuele aard, die de ouders of andere personen ten opzichte van wie de minderjarige in een relatie van afhankelijkheid of van onvrijheid staat, actief of passief opdringen, waardoor ernstige schade wordt berokkend of dreigt te worden berokkend aan de minderjarige in de vorm van fysiek of psychisch letsel"¹⁰.

De Rijksoverheid heeft haar beleid op het thema kindermishandeling beschreven in het actieplan Kinderen Veilig. De aanpak van kindermishandeling is gericht op het voorkomen, signaleren, stoppen en het beperken van de schadelijke gevolgen van kindermishandeling. Deze vier pijlers zijn inmiddels gemeengoed geworden in het jeugdbeschermingsveld en worden daarom in dit adviesrapport ook aangehouden voor het thema vechtscheidingen.

¹⁰ Kinderen Veilig, Actieplan aanpak kindermishandeling 2012-2016, p.11

Hoofdstuk 2 Feiten en cijfers

Aantallen

Jaarlijks besluiten ongeveer 70.000 stellen met minderjarige kinderen hun relatie te beëindigen¹¹. Dat betekent dat 1,6 procent van de thuiswonende kinderen jaarlijks een scheiding meemaakt. We spreken van een vechtscheiding als de scheiding zo conflictueus verloopt dat de ouders het belang van de andere ouder en/of van de kinderen uit het oog verliezen¹². Het gevolg daarvan voor kinderen kan ontwikkelingsschade, sociaal-emotionele schade, of schade op het vlak van welzijn en welvaart zijn. Het exacte aantal vechtscheidingen is niet bekend, maar geschat wordt dat jaarlijks ongeveer 3.500 kinderen knel komen te zitten in een vechtscheiding en dat op dit moment ongeveer 16.000 kinderen ernstig last hebben van de vechtscheiding van hun ouders¹³.

Profiel kinderen in een vechtscheiding

Een scheiding betekent voor kinderen altijd een ingrijpende verandering. Familieverhoudingen veranderen en emoties kunnen hoog oplopen. Een van de ouders (of beide) gaat elders wonen, soms moeten kinderen verhuizen of naar een nieuwe school. Vaak is er minder geld te besteden doordat er twee huishoudens bekostigd moeten worden. Ouders zijn gericht op hun eigen emoties en kunnen vaak minder aandacht geven aan de opvoeding. Er kan een nieuwe partner in beeld komen bij een of beide ouders, mogelijk met andere kinderen. Kinderen kunnen gevoelens van rouw, onzekerheid en schuld hebben¹⁴. Tegelijk is bekend dat een scheiding niet altijd schadelijk is voor kinderen, bijvoorbeeld wanneer het rust betekent na een periode van conflicten, of wanneer ouders in relatieve harmonie uit elkaar gaan. Vooral kinderen die langdurige en frequente conflicten tussen hun ouders hebben meegemaakt hebben een verhoogd risico op problemen¹⁵. Voor ongeveer 10 procent van de kinderen leidt dit na de scheiding tot specifieke negatieve gevolgen zoals loyaliteitsconflicten, oudervervreemding en ouderverstoting. In de praktijk blijken vooral vaders het contact met hun kinderen te verliezen bij een echtscheiding.

Uit onderzoek blijkt verder dat jongeren die een conflictueuze scheiding hebben meegemaakt een hogere kans op delinquentie, agressief gedrag en roken hebben¹⁶ en meer kans op problemen zoals een laag zelfbeeld, depressieve gevoelens, problemen in vriendschapsrelaties, een zwakkere band met ouders en meer problemen op school¹⁷. Ook blijkt de kwaliteit van het contact van ouders met hun kinderen na de scheiding samen te hangen met het contact dat ze

¹¹ Aantal berekend door Spruijt en Kormos (2010), gebaseerd op het aantal echtscheidingen per jaar, een schatting van het aantal samenwonenden die jaarlijks uit elkaar gaan (De Graaf 2005) en cijfers over het aantal paren met thuiswonende kinderen tot een leeftijd van 22 jaar.

¹² Sommige professionals geven de voorkeur aan de term 'conflictscheiding'.

¹³ Bron: Jeugdzorg Nederland

¹⁴ Scholieren en Gezinnen 2010, Universiteit van Utrecht

¹⁵ Fischer, T. en De Graaf, P.M., Ouderlijke echtscheiding en de levensloop van kinderen, 2001

¹⁶ Spruijt, E., Scheidingskinderen, 2007

¹⁷ Amato, P.R., Research on divorce, 2010

hebben met hun ex-partner. De contactregeling direct na de scheiding blijkt een belangrijke voorspeller van de mate van het latere contact tussen ouders en kind¹⁸.

Zo'n 75 procent van de scheidingskinderen woont direct na de echtscheiding bij hun moeder. In 6 procent van de echtscheidingen wonen kinderen bij hun vader. In 20 procent van de gevallen hebben de ouders na de scheiding co-ouderschap¹⁹. Bij co-ouderschap hebben de ouders een min of meer gelijke rol in het opvoeden en het wonen van de kinderen. Co-ouderschap heeft voordelen, maar is niet altijd de beste oplossing voor een kind. Uit onderzoek blijkt dat kinderen uit co-oudergezinnen meer dan andere kinderen van gescheiden ouders verdrietige gevoelens kennen en hopen op hereniging van hun ouders²⁰. Van de kinderen bij wie geen sprake is van co-ouderschap ziet 18 procent hun andere (uitwonende) ouder helemaal niet meer²¹.

Profiel ouders in een vechtscheiding

In de praktijk blijkt dat hoogopgeleide ouders relatief vaak in een vechtscheiding belanden en bij de rechter komen voor bijvoorbeeld een OTS bij echtscheidingsproblemen. Professionals verklaren dat uit het feit dat deze ouders over de vaardigheden en de financiën beschikken om lang door te procederen tegen de ex-partner. Maar ook minder hoogopgeleide ouders komen in een dergelijke situatie terecht. De ervaring van professionals is dat als er gedurende de relatie sprake was van slechte communicatie tussen ouders, die dynamiek zich na de scheiding voortzet.

Uit gesprekken met professionals blijkt dat er grofweg drie categorieën scheidende ouders te onderscheiden zijn:

1. De ouders die in (zekere mate van) harmonie en overleg (al dan niet met behulp van vrijwillige mediation) komen tot afspraken over invulling van hun ouderschap, die tot (redelijke) tevredenheid is van alle betrokkenen.
2. De ouders bij wie de emoties zo hoog oplopen dat zij het gesprek met elkaar alleen kunnen voeren met professionele begeleiding, en bij wie de afspraken zeer moeizaam tot stand komen. Zij bevinden zich op het randje van een vechtscheiding.
3. De ouders bij wie de onderlinge communicatie louter conflictueus verloopt en bij wie het treffen van de ex-partner een doel lijkt te zijn geworden. Zij verliezen het belang van de ander en van de kinderen uit het oog en staan continu in de vechtstand.

¹⁸ De Graaf, P.M. en Fokkema, T., Contacts between divorced and non divorced parents and their adult children in the Netherlands, 2007

¹⁹ Spruijt, E. en Kormos, H., Handboek scheiden en de kinderen, 2010

²⁰ Spruijt, E. en Kormos, H., Handboek scheiden en de kinderen, 2010

²¹ De Graaf, P.M. en Fokkema, T., Contacts between divorced and non divorced parents and their adult children in the Netherlands, 2007

Alleen in de derde categorie spreken we daadwerkelijk van een vechtscheiding. Dat neemt niet weg dat ook in de eerste twee categorieën kinderen schade kunnen oplopen door de scheiding van hun ouders.

Overigens komen ouders met scheidingsproblemen die getrouwd waren of een geregistreerd partnerschap hadden, eerder in beeld bij de hulpverlening dan ouders die niet getrouwd waren. Die laatste hoeven immers niet langs de rechter als ze besluiten uit elkaar te gaan. Ongetrouwde ex-partners met kinderen komen vaak pas in beeld als zij juridische stappen richting elkaar nemen, bijvoorbeeld als de omgang met een van de ouders niet tot stand komt. Dat neemt niet weg dat dezelfde problematiek kan ontstaan bij ouders die geen officiële verbintenis hadden, en dat de aanbevelingen in dit rapport ook voor die groep gelden.

Hoofdstuk 3 Instrumenten en interventies

Gevestigde instrumenten en interventies

Hieronder wordt een overzicht gegeven van een aantal bestaande en meest gangbare instrumenten en interventies op het vlak van kinderen in vechtscheidingen. Doel van dit overzicht is om een beeld te schetsen van de beschikbare middelen en een indruk te geven van de bestaande mogelijkheden. De Kinderombudsman heeft hierin niet gestreefd naar volledigheid.

Er zijn interventies die gericht zijn op het komen tot afspraken tussen ouders over de scheiding, waarbij het belang van het kind al dan niet nadrukkelijk aan de orde komt. Ook zijn er interventies die gericht zijn op het ondersteunen van kinderen bij problemen die zij ondervinden als gevolg van de scheiding. De interventies zijn hieronder geclusterd in de vier pijlers die ook gebruikt worden in de aanpak van kindermishandeling: strijd voorkomen, strijd signaleren, strijd stoppen en schade beperken.

Strijd voorkomen

Als ouders er in slagen om met elkaar in gesprek te blijven en al in een vroeg stadium tot goede afspraken te komen, wordt daardoor ook schade bij kinderen voorkomen. Zoals eerder gezegd is het niet zozeer de scheiding zelf die schade oplevert, maar het ontstaan en aanhouden van het conflict²².

Mediation

Ouders die besluiten uit elkaar te gaan kunnen zich op eigen verzoek laten begeleiden door een scheidingsmediator. De mediator bemiddelt bij het maken van afspraken over het ouderschapsplan, alimentatie, verdeling van vermogen en schulden en verdeling van de boedel. Met mediation wordt een juridische strijd voorkomen, doordat de ouders samen één mediator hebben in plaats van beiden een advocaat. Het officiële scheidingsverzoek aan de rechtbank moet nog wel worden ingediend door een (gezamenlijke) advocaat. Interessante ontwikkelingen zijn in dit geval de 'scheidingsmodules' van rechtsbijstandverzekers²³.

Overlegscheiden

Relatief nieuw in Nederland is de Amerikaanse methode 'collaborative divorce', oftewel overlegscheiden. Bij een overlegscheiding onderhandelen de toekomstige ex-partners, hun advocaten, een financieel deskundige en een coach vanaf het begin met z'n allen aan één tafel. De ex-partners spreken af dat ze niet naar de rechter gaan maar er in overleg uitkomen. Het verschil met mediation is dat de advocaten²⁴, die een zaak op scherp kunnen zetten, en de deskundigen vanaf

²² Fischer, T. en De Graaf, P.M., Ouderlijke echtscheiding en de levensloop van kinderen, 2001

²³ Zie bijvoorbeeld DAS Scheidingshulp op www.das.nl/scheidingshulp

²⁴ Overigens bieden ook advocaten en scheidingsmediators die aangesloten zijn bij de beroepsvereniging vFAS een vorm van overlegscheiden, waarbij weliswaar geen contract wordt gesloten en geen financieel deskundigen aanschuiven, maar waar in zogenaamde vierengesprekken via een minnelijke regeling wordt getracht tot afspraken te komen

het begin aan tafel zitten en meedenken over een oplossing, waarbij met respect met elkaar wordt omgegaan en het gezamenlijk belang van het gezin en de kinderen voor ogen wordt gehouden. Daardoor kunnen er behalve kwantitatieve afspraken ook kwalitatieve afspraken gemaakt worden, die in een vechtscheiding niet bereikt worden. Eventueel kan een kindercoach worden toegevoegd aan het team²⁵. Door de inzet van meerdere professionals is deze vorm wel duurder dan een regulier mediationtraject. Voor sommige ouders kan dit een drempel zijn om hiervoor te kiezen.

BOR Humanitas

Ouders die zich laten begeleiden door BOR Humanitas krijgen een getrainde vrijwilliger toegewezen, ondersteund door een professionele coördinator, die hen helpt gezamenlijk tot afspraken te komen over zorg, omgang en financiën. Ouders kunnen vrijwillig een beroep doen op deze begeleiding, en daarmee een juridisch traject voorkomen. Uit ervaringcijfers blijkt dat de begeleiding door BOR Humanitas een hoog slagingspercentage kent. In ongeveer 70 procent van de gevallen lukt het ouders zelf na de begeleidingsperiode tot een regeling te komen.

Villa Pinedo

Als platform voor kinderen van gescheiden ouders heeft Villa Pinedo de laatste jaren een belangrijke stem gekregen in het debat over dit thema. Villa Pinedo maakt ouders bewust van de effecten van een scheiding op kinderen, door kinderen zelf hun ervaringen te laten delen in trainingen, workshops, filmpjes en publicaties. Door kinderen aan het woord te laten worden ouders doordrongen van hun verantwoordelijkheid en van de effecten van hun gedrag.

Strijd signaleren

Omdat scheidingsproblemen zich in de privésfeer afspelen en ouders vaak op zichzelf en op de strijd gericht zijn, blijkt het in de praktijk lang te duren voordat een eventuele vechtscheiding en de daarmee gepaard gaande problemen van kinderen in vechtscheidingen worden gesignaleerd. Terwijl het vroeg ingrijpen van groot belang is om verdere schade te voorkomen.

Advocaten en mediators

Advocaten en mediators zijn een van de eersten die kunnen signaleren dat een scheiding ontaardt in een vechtscheiding. Bijvoorbeeld wanneer een ouderschapsplan niet tot stand komt of wanneer de strijd tussen ouders juridiseert. Advocaten en mediators kunnen zelfs een belangrijke rol spelen in het escaleren of de-escaleren van het conflict.

Eerstelijns hulpverlening

Vechtscheidingen en problemen die daardoor ontstaan komen vaak als eerste in het vizier van eerstelijns hulpverleners, zoals huisartsen, centra voor jeugd en

²⁵ Bron: Vereniging Collaborative Divorce Holland, www.overlegscheiden.com

gezin of maatschappelijk werk. Het verschilt per instelling en zelfs per professional in welke mate men oog heeft voor de positie van kinderen in een dergelijke situatie, en of men daarnaar handelt.

School

Scholen zien vaak de eerste tekenen bij kinderen als die niet lekker in hun vel zitten of als er problemen thuis zijn, bijvoorbeeld aan veranderd gedrag, gemoedstoestand of uiterlijke verzorging. Ook hier geldt dat het per school en per professional verschilt of de signalen worden opgepikt en of men daarnaar handelt. Het komt voor dat scheidingsproblematiek niet of laat herkend wordt, of dat kinderen onterecht een ander label opgeplakt krijgen.

Advies- en Meldpunt Kindermishandeling (AMK)

Professionals en personen uit de omgeving van de betrokken ouders en kinderen kunnen informatie inwinnen bij het AMK over hoe zij kunnen handelen als zij signaleren dat een kind in de knel zit na de scheiding van zijn ouders. Ook kunnen zij een melding doen als zij vinden dat een onderzoek naar de veiligheid van een kind nodig is.

Strijd stoppen

Als ouders niet in staat blijken om tot een ouderschapsplan te komen, of tot een goede uitvoering van dat plan te komen, kan de rechter een beslissing nemen over hoe gezag, omgang en financiële verdeling eruit moeten zien. De rechter heeft verschillende instrumenten om zich te laten informeren over hoe die beslissing eruit moet zien. Met zijn beslissing dwingt hij ouders de juridische strijd te stoppen. In de praktijk blijkt de strijd echter vaak te blijven voortwoeden, ook als de juridische beslissing is gevallen, bijvoorbeeld over de uitvoering van de gemaakte afspraken. Verwijten en procedures worden gestapeld, de strijd niet gestaakt.

Bijzondere curator

De rechter kan een bijzondere curator aanstellen om te achterhalen welke oplossing het meest in het belang van het kind zou zijn. De bijzondere curator is een onafhankelijk persoon, tot op heden vaak een advocaat, maar het kan ook een orthopedagoog of psycholoog zijn, en is heel soms een niet-professional. De bijzondere curator heeft als belangrijkste doel de stem en de belangen van het kind vertolken richting de rechter. Uit eerder onderzoek van de Kinderombudsman *De bijzondere curator, een lot uit de loterij? Adviesrapport over waarborging van de stem en de belangen van kinderen in de praktijk* blijkt echter dat er maar weinig bijzondere curatoren werden benoemd (in het algemeen en ook in scheidingszaken) en dat deze mogelijkheid ook niet erg bekend was onder burgers en zelfs niet onder advocaten. Uit het onderzoek blijkt ook dat meestal een advocaat wordt aangesteld, terwijl deze niet altijd over de nodige vaardigheden beschikt om met kinderen te werken.

Forensische mediation

Forensische mediation, oftewel ouderschapsonderzoek, is een relatief nieuw instrument voor familierechters. De rechter kan een forensisch mediator aanstellen om te onderzoeken hoe een omgangsregeling eruit zou moeten zien. De forensisch mediator (vaak een gedragskundige, of een team van een gedragskundige met een advocaat) voert gesprekken met ex-partners, kinderen en eventueel anderen in het netwerk, met als eerste doelstelling te beproeven of de ouders er alsnog onderling uit kunnen komen. Lukt dat niet of ten dele, dan brengt de deskundige advies uit aan de rechter. Die beslist dan op basis van het onderzoek over gezag, omgang en andere afspraken. Bij forensische mediation zijn ouders verplicht om mee te werken, waardoor ze (als mogelijk gunstig bijeffect) gedwongen worden om het gesprek met elkaar te hervatten. Uit een recent wetenschappelijk onderzoek van de Raad voor de Rechtspraak naar forensische mediation blijkt dat in de helft van de gevallen ouders er met behulp van een ouderschapsonderzoek alsnog samen geheel of gedeeltelijk uit komen²⁶. De rechters en de deskundigen die betrokken waren bij de recente evaluatie van het ouderschapsonderzoek, zijn positief over het instrument. Het is ouderschapsonderzoek fungeert volgens hen als een laatste redmiddel om de relatie te verbeteren tussen personen die al lang en ernstig met elkaar in conflict zijn²⁷.

Onderzoek Raad voor de Kinderbescherming

De rechter kan de Raad voor de Kinderbescherming vragen om onderzoek te doen naar de situatie van een kind in de context van de scheiding. Welke verdeling van zorg- en opvoedtaken of welke omgangsregeling is in zijn of haar belang? In 2013 deed de Raad 5.601 dergelijke onderzoeken²⁸. De Raad kan een zaak uit eigen beweging uitbreiden met een kinderschermingsonderzoek als lopende het onderzoek blijkt dat een kind door het conflict ernstig in zijn of haar ontwikkeling wordt bedreigd. In dat geval verzoekt de Raad aan de rechter om een ondertoezichtstelling bij scheidingsproblemen, en in uiterste gevallen een uithuisplaatsing op te leggen. Dit gebeurde in 2012 in 21 procent van de gezag en omgang-zaken.

Schade beperken

De verantwoordelijkheid voor opvoed- en opgroeiondersteuning ligt bij de gemeenten. Zij zouden dus ook een passend aanbod moeten creëren voor kinderen die geconfronteerd worden met de gevolgen van een scheiding van de ouders en op die manier zorgen dat de schade voor kinderen wordt beperkt.

²⁶ Kluwer, E., *Het ouderschapsonderzoek: een aanpak bij vechtscheidingen*, 2014

²⁷ Aanbiedingsbrief Raad voor de Rechtspraak, Research Memorandum 'Het ouderschapsonderzoek: een aanpak bij vechtscheidingen' (kenmerk: UIT 7897 STRA / SV), 24 maart 2014

²⁸ Bron: www.kinderbescherming.nl/over_de_raad/feiten_en_cijfers

Het omgangshuis

Omgangshuizen bieden kinderen een neutrale en veilige plek voor omgang met professionele begeleiding en toezicht. In steeds meer regio's worden omgangshuizen ingericht. Het streven is het vergroten van opvoedvaardigheden bij (een van de) ouders en het vergroten van vertrouwen tussen ouders onderling, zodat de omgang op termijn weer zelfstandig kan worden opgepakt. Ouders kunnen zichzelf aanmelden, maar ook hulpverlening of rechtbank kunnen ouders verwijzen. Voor ouders en kinderen kan het conflicten wegnemen doordat confrontaties uitblijven, en schade kan worden beperkt doordat kinderen in een veilige omgeving en met minder spanningen omgang met (een van de) ouders kunnen hebben. Een zorg daarbij is wel dat er op dit moment nog geen duidelijk kader of richtlijn is, waaraan omgangshuizen moeten voldoen en dat er grote diversiteit bestaat.

Interventies gericht op kinderen

Voor het beperken van de nadelige effecten van echtscheiding bestaat een aantal door het Nederlands Jeugdinstituut (NJI) erkende interventies²⁹. Enkele voorbeelden. 'JES! Het Zwolse Brugproject' is een preventieve cursus voor kinderen van 8 tot 12 jaar en hun ouders in de periode van de scheiding. 'Kinderen in Echtscheiding Situaties (KIES)' is een spel- en praatgroep voor kinderen vanaf 7 jaar en jongeren van gescheiden ouders. Dappere Dino's leert kinderen omgaan met problemen en emoties rond de scheiding van hun ouders³⁰. Natuurlijk is het ook mogelijk dat andere – al dan niet erkende interventies – succesvol zijn in het ondersteunen van kinderen. Net als de inzet van individuele kinderpsychologen en traumabehandelaars.

Overigens blijkt dat niet alle interventies voor alle doelgroepen geschikt zijn. Zo hebben kinderen met zwaardere of meervoudige problematiek, behoefte aan meer specialistische ondersteuning. Ook is een belangrijke kanttekening dat het een onbedoeld negatief neveneffect van een kindgerichte interventie kan zijn dat een kind zich meer bewust wordt van de problematiek, dat het zich dit nog sterker gaat aantrekken en dat het juist meer klem komt te zitten in de strijd.

Interventies gericht op ouders

Er zijn ook verschillende interventies beschikbaar die ouders ondersteunen in hun rol als ouders na de scheiding. Ook hier enkele voorbeelden. Triple P Family Transitions is een vaardigheidstraining die gericht is op een positief overgangsproces en het hervinden van de balans na scheiding, door de competenties van ouders en de veerkracht van kinderen te versterken. De methode Ouderschap Blijft wordt aangeboden in Centra voor Jeugd en Gezin en is gericht op het verbeteren van de communicatie tussen ouders bij scheiding en op het komen tot goede afspraken over de zorg en opvoeding. Ouderschap Blijft bestaat ook als geïndiceerd aanbod, gericht op ouders en kinderen waarbij omgang met de uitwonende ouders niet plaatsvindt of problematisch verloopt.

²⁹ Meer informatie: www.nji.nl/Scheiding-Praktijk-Richtlijnen

³⁰ Bron: Nederlands Jeugdinstituut, www.nji.nl/scheiding

Recent is deze interventie door de erkenningscommissie beoordeeld, en onder voorbehoud erkend als goed onderbouwd.

Recente initiatieven in Nederland

In het land zijn verschillende interessante (lokale) initiatieven en ontwikkelingen die het verdienen verder uitgewerkt, nagevolgd of gemonitord te worden. De Kinderombudsman heeft lopende het onderzoek een aantal initiatieven nader bestudeerd. Net als voorgaande paragraaf is ook dit is geen volledig overzicht van alle initiatieven die er zijn.

Nieuwe zittingsaanpak: het vragenmodel

In 2013 heeft een experiment plaatsgevonden met een nieuw zittingsmodel in de rechtszaal waarbij een sterk appèl wordt gedaan op partijen zelf om aan te geven waar het hen écht om te doen is. Als dat eenmaal duidelijk is, blijkt uit ervaring de sfeer op een zitting te veranderen en kan gekomen worden tot een constructief gesprek. Het nieuwe zittingsmodel, ook wel het vragenmodel genoemd, werkt aan de hand van vier fasen, waarin feiten alleen feiten zijn als beide partijen het er mee eens zijn en alle andere zaken 'problemen' zijn, die pas in fase 2 aan de orde komen, inclusief alle emoties en gevoelens die daarbij meespelen. Vervolgens wordt in fase 3 aan partijen gevraagd wat zij nu echt willen, wat hun doelen zijn. Aan het einde van deze fase wordt gevraagd of de doelen van beide ex-partners aandacht mogen krijgen. Zo ja, dan is dat het uitgangspunt om in fase 4 tezamen te onderzoeken of de doelen te realiseren zijn en met welke acties dat zou kunnen. Mochten er geen gezamenlijke doelen zijn, dan kan de actie in fase 4 hierin bestaan dat de rechter een beslissing neemt. Dat kan ook zijn een ouderschapsonderzoek, wat er alsnog toe kan leiden dat partijen open staan voor elkaars doelen. In deze zittingsaanpak wordt van de rechter een actieve rol verwacht en verstand van zaken. De rechter moet de juiste vragen kunnen stellen en weet hebben van het arsenaal aan mogelijkheden voor fase 4. Stapelen van verwijten en procedures zou hiermee moeten worden voorkomen, een oplossing komt dichterbij³¹. Interessant om in dit kader te noemen is de uitspraak van de Hoge Raad van 17 januari 2014³². Daarin oordeelt de Hoge Raad dat van een rechter een actieve houding verwacht mag worden in zaken rond omgang tussen ouder en kind, dat hij alle gepaste maatregelen neemt en zich zoveel mogelijk inspannt om het recht op *family life* mogelijk te maken. De taken en houding die de Hoge Raad de rechter in deze uitspraak toekent, lijken al op te schuiven richting de rol van een regierechter.

Bureau Jeugdzorg Noord-Brabant: Expeditie Scheiden

Bureau Jeugdzorg Noord-Brabant werkt sinds maart 2013 met een nieuwe werkwijze bij het uitvoeren van een OTS bij scheidingsproblemen. Belangrijkste uitgangspunten zijn: het kind centraal, verplichte gezamenlijke gesprekken met

³¹ Een uitgebreide beschrijving van deze nieuwe werkwijze is te vinden in een artikel in Tremas, november 2013, *De zitting: naar de kern van de kwestie; verslag van twee experimenten met een nieuw zittingsmodel*, drs. M.J. Smilde en C.R.A.M. van Leuven.

³² Zie www.rechtspraak.nl, ECLI:NL:HR:2014:91

beide ouders, duidelijke kaders stellen en het aanbieden van scheidingseducatie. In het startgesprek met de gezinsvoogd krijgen de ouders gezamenlijk voorlichting over wat scheiden voor de ontwikkeling van kinderen kan betekenen. In de vervolgbijeenkomsten zijn beide ouders aanwezig, samen met eventuele hulpverlening, om te werken aan betere samenwerking als ouders. Advocaten zijn daar niet bij. Kinderen hebben individuele gesprekken met de jeugdbeschermer. De wensen en behoeftes van het kind worden met hun toestemming ingebracht in de gesprekken met ouders. Wanneer het kind emotioneel sterk genoeg is, kan hij zelf zijn gevoel in een gezamenlijk gesprek verwoorden. Kinderen krijgen desgewenst emotionele ondersteuning in een apart hulpverleningsprogramma. Voor BJZ Noord-Brabant is nieuw aan deze aanpak dat de focus niet ligt op het oplossen van de strijd, maar om vanuit de behoeftes en emotionele veiligheid van kinderen te komen tot het vormgeven van gezamenlijk ouderschap en zo mogelijk tot een snellere afronding van de OTS. De methode wordt op dit moment beschreven en gemonitord en op termijn geëvalueerd. Positief signaal is alvast dat BJZ Noord-Brabant het aantal klachten in gezag- en omgangszaken ziet teruglopen. Doordat er intensief wordt samengewerkt met ouders en zij daadwerkelijk zelf aan de slag moeten, wordt er, althans zo laat het zich nu aanzien, eerder duidelijk wie het kind (emotionele) veiligheid kan bieden. De methode lijkt in eerste instantie vooral geschikt voor ouders die enige mate van reflectie hebben, en geen psychiatrische of gewelddadige bagage hebben.

Jeugdbeschermingstafel Den Haag: ouders en kind praten mee

Aan de jeugdbeschermingstafel van de Gemeente Den Haag wordt sinds kort in een aantal stadsdelen gewerkt met een nieuwe methode. De jeugdbeschermingstafel heeft als doel afspraken met ouders te maken voor de, vanaf dat moment, niet vrijblijvende hulpverlening om daarmee mogelijkerwijs een kinderschermingsmaatregel te voorkomen. Drang dus, maar nog geen dwang. In vechtscheidingssituaties zitten beide ouders aan tafel, en ook het kind zelf, samen met de zorgmelder (dit is bijvoorbeeld iemand vanuit de vrijwillige hulpverlening vanuit Bureau Jeugdzorg, of van het Advies- en Meldpunt Kindermishandeling) en een neutrale voorzitter vanuit de gemeente. Met alle betrokkenen aan tafel worden de zorgen besproken en worden afspraken gemaakt om in het vrijwillig kader tot verbetering van de situatie te komen, zodat een raadsonderzoek voorkomen kan worden. De werkwijze waarbij ouders en kinderen aanwezig zijn bij de jeugdbeschermingstafel is uniek in Nederland. De eerste signalen zijn positief: ouders en kinderen worden nauw betrokken bij een maatwerkoplossing, zijn op de hoogte van de mogelijke routes en de vertrouwensband met hulpverleners is beter omdat problemen in openheid worden besproken.

Richtlijn jeugdzorgprofessionals: Scheiding en problemen van kinderen

Het Nederlands Instituut van Psychologen (NIP), de Nederlandse Vereniging van Pedagogen en Onderwijskundigen (NVO) en de Nederlandse Vereniging van

Maatschappelijk Werkers (NVMW) ontwikkelen samen met het Nederlands Jeugdinstituut en de Universiteit Utrecht een richtlijn 'Scheiding en problemen van kinderen'. Het doel is dat professionals werkzaam in de jeugdzorg en CJG's beschikken over een uniforme richtlijn voor het onderkennen, signaleren, ondersteunen en behandelen van problemen van kinderen en hun ouders die in een scheidingssituatie zitten of gescheiden zijn, zodat zij deskundig met de problematiek om kunnen gaan. Ook biedt de richtlijn informatie over welke interventies ingezet kunnen worden en hoe de samenwerking met professionals kan worden versterkt. De richtlijn wordt verwacht in 2015.

Methodiek Ouderschap na scheiding en kinderen uit de knel

In Haarlem wordt door het centrum voor systeemtherapie 'het Lorentzhuis' in samenwerking met het Kinder- en Jeugd Traumacentrum (KJTC) een therapievorm geboden die door veel professionals wordt gezien als vernieuwend in de behandeling van ouders en kinderen die in een conflictueuze scheiding zitten. Meerdere gescheiden ouderparen worden in een groep bij elkaar geplaatst, en hun kinderen in een aparte ruimte. De ouders worden geconfronteerd met hun eigen gedrag (en dat van anderen) waardoor ze inzicht krijgen in het effect van hun handelen. De kinderen werken met creatieve werkvormen aan het uitdrukken van hun gevoel over de scheiding en zij presenteren hun werk aan de ouders. Ouders kunnen zich zelf opgeven voor de therapievorm of worden er door Bureau Jeugdzorg naar verwezen. Essentieel voor deelname is de bereidheid van beide ouders om deel te nemen. De Vrije Universiteit van Amsterdam onderzoekt momenteel de werkwijze van het Lorentzhuis³³.

Kenniscentrum Kind en Echtscheiding: bundeling van expertise

In het Kenniscentrum Kind en Echtscheiding in Friesland worden interventies en methoden rondom echtscheidingsproblematiek gebundeld. Onderdeel van het kenniscentrum is een provinciaal overleg waarin de ketenpartners die actief zijn op het gebied van scheiding en omgangsproblematiek met elkaar aan tafel zitten en een sluitend netwerk vormen. In dit overleg zitten partijen als Jeugdhulp Friesland, Humanitas, het Leger des Heils, Bureau Jeugdzorg, de Raad voor de Kinderbescherming, de rechtbank, Fier Fryslân, advocatuur, mediators, CJG en wijkteams. Hierdoor verloopt de doorverwijzing soepel en zijn kinderen en ouders eerder en beter geholpen door die hulp in te zetten die op dat moment nodig is. Complexe cases komen eerder in beeld, en er kan eerder geanticipeerd worden op signalen³⁴.

Rechtspraak: Pilot Kindercoaches

De positie van de kinderen blijft nog vaak een onderbelichte. Kinderen hebben steun nodig en iemand die hun stem en belangen vertegenwoordigt, zo niet door de ouders, dan door een professional. De bijzondere curator is in die zin

³³ Meer informatie: www.lorentzhuis.nl

³⁴ Meer informatie: www.jeugdhulpfriesland.nl

aanbevolen door de Kinderombudsman. In de praktijk blijkt dit nog vaak een advocaat te zijn, terwijl bij vechtscheidingen er vaak al genoeg advocaten aan tafel zitten en het kind behoefte heeft aan aandacht voor zijn welzijn, niet (alleen) voor zijn juridische positie. Er is een pilot in de maak vanuit de rechtspraak waarbij kindercoaches benoemd gaan worden als bijzondere curator met als tweeledige taak zich te richten op het welzijn van het kind en de rechter te informeren. Vanwege de lastige taak en kwaliteiten die in dat soort situaties verwacht mogen worden van een bijzondere curator, is er voor gekozen om gaan te werken met kindercoaches³⁵.

'Front office' Raad voor de Kinderbescherming: intake en advies (triage)

In 2013 heeft de Raad voor de Kinderbescherming een start gemaakt met de ontwikkeling en inrichting van een nieuwe dienst: de Front office. Gemeenten en zorgaanbieders kunnen via de Front office een beroep doen op de expertise van de Raad, onder meer op het gebied van scheidingsproblematiek en de gevolgen daarvan voor de ontwikkeling van kinderen. Wanneer er problemen in de opvoedsituatie wordenesignaleerd, brengt de Raad op verzoek van professionele partners haar expertise in. Gezamenlijk wordt dan een risicoafweging gemaakt. De Raad geeft daarbij advies over de meest geschikte actie en maakt voortdurend een zorgvuldige afweging tussen vrijwillig en gedwongen kader. Daarbij staat de veiligheid van het kind centraal en worden ouders of verzorgers en hun omgeving nadrukkelijk betrokken bij het zoeken naar oplossingen.

Jeugdzorg Nederland: methode complexe scheidingen

Het samenwerkingsverband van de regionale Bureaus Jeugdzorg, Jeugdzorg Nederland, werkt op landelijk niveau aan de ontwikkeling van een methode complexe scheidingen. Bureaus Jeugdzorg Amsterdam, Drenthe, Friesland, Gelderland, Noord-Brabant, Noord-Holland, Utrecht en Zuid-Holland werken daar actief aan mee. Met deze methode worden jeugdbeschermingsprofessionals beter in staat gesteld om adequaat te handelen als zij met een vechtscheiding te maken hebben. De methode is erop gericht om in een eerder stadium passende hulp te kunnen bieden aan ouders en kinderen, en ouders te dwingen de strijd te staken. De methode wordt in de zomer van 2014 verwacht.

Interessante ontwikkelingen internationaal

Ook in andere landen zijn ervaringen opgedaan waar we in Nederland van kunnen leren. Een kleinschalige verkenning laat zien dat (verplichte) mediation in de ons omringende landen in meer of mindere mate een gangbaar instrument is. De invulling, toegang en mogelijkheden verschillen. Ook zijn er ervaringen met de regierechter en met verplichte scheidingseducatie voor ouders.

³⁵ Zie onder andere de aankondiging in het artikel van mr. C.A.R.M. van Leuven in *Voortgezet ouderschap en zorgvuldig scheiden, hoe verder?*, Tijdschrift voor conflicthantering, 2014/1,

Engeland: mediation verplicht

In Engeland is het sinds 2011 verplicht om mediation te hebben geprobeerd als men wil scheiden. Vanaf 1 april 2014 moet men zelfs vooraf een 'mediation information and assessment meeting' volgen, waarmee bepaald wordt of mediation werkbaar kan zijn. In principe kunnen dan alleen nog scheidingszaken waarin huiselijk geweld of kinderscherming een rol spelen nog direct aan de rechter voorgelegd. Er zijn aanwijzingen dat door verplichte mediation de gemiddelde duur en de kosten van scheidingen in Engeland sterk zijn gedaald. Per 1 april 2014 kunnen scheidende stellen bovendien geen beroep meer doen op rechtsbijstand voor procedures. De verwachting is dat de populariteit van mediation daardoor verder zal toenemen.

Noorwegen: mediation verplicht

Scheidende ouders in Noorwegen zijn verplicht (maximaal) drie mediationssessies van vier uur te hebben, voordat ze bij de rechter komen. Die sessies worden vergoed. Interessant is daarbij dat in Noorwegen niet wordt gesproken van scheidingsmediation of familiemediation, maar nadrukkelijk van oudermediation, om nadruk te leggen op de verantwoordelijkheid van de ouders, inclusief ongetrouwde ouders.

België: geen verplichte mediation, wel verplicht ouderschapsplan

In België is mediation, ondanks herhaaldelijk advies van het Vlaamse Kinderrechtencommissariaat (de Vlaamse evenknie van de Kinderombudsman) niet verplicht. Volgens de echtscheidingswet van 2007 moet de rechter partijen wel informeren over bemiddeling en kan hij hen naar een mediator verwijzen, maar dat gebeurt niet standaard³⁶. Sinds 2009 is wel een ouderschapsplan verplicht in België.

Duitsland: het Cochemer Model van de regierechter

In Duitsland verschilt de aanpak per deelstaat. In de regio Cochem in het westen van Duitsland is sinds 1992 een werkwijze gangbaar geworden, waarbij echtscheidingen waar kinderen bij zijn betrokken worden begeleid door meerdere professionals (rechtbank, advocaten en hulpverleners) en het netwerk van beide ouders. Samenwerking is niet zozeer het doel als wel het middel om te komen tot afspraken waar iedereen (ouders én kinderen) zich in kan vinden. De methode bevat een gedragscode voor advocaten, die hen wijst op de passende houding als niet het winnen van de zaak het doel is maar een goede oplossing vinden voor de kinderen. De rechter heeft een prominente regierol³⁷.

Canada: scheidingseducatie verplicht

In Canada zijn ouders die uit elkaar gaan verplicht om een bijeenkomst bij te wonen die hen informeert over de mogelijke effecten van een scheiding op

³⁶ Advies Kinderrechtencommissariaat 2007

³⁷ Meer informatie: www.ak-cochem.de

kinderen, en over de wijze waarop zij hun kind zo goed mogelijk kunnen beschermen.

Verenigde Staten van Amerika: wettelijk kader voor overlegscheiden

In een aantal Amerikaanse staten bestaan er Collaborative Law-acts, waarin Collaborative Divorce en dus overlegscheiding een wettelijk kader hebben gekregen. Overlegscheiden is een vorm van mediation waarbij ouders zich committeren aan het voorkomen van juridische strijd en met een financieel expert, een psycholoog en hun advocaten om de tafel gaan.

Hoofdstuk 4 Analyse

Uit gesprekken met deskundigen en professionals blijkt dat er al veel kennis bestaat over de effectieve elementen in de aanpak van vechtscheidingen en knelpunten die het doorbreken van de strijdmodus moeilijker maken.

Als effectieve elementen kunnen genoemd worden:

- Professionele begeleiding op maat van ouders en kind, in een zo vroeg mogelijk stadium;
- Beide ouders bewust maken van de belangen van hun kinderen en hun gezamenlijke verantwoordelijkheid daarin;
- Beide ouders betrekken bij het vormgeven van een oplossing;
- Kinderen zelf betrekken bij het vormgeven van een oplossing;
- De regie over de scheiding moet bij escalatie sterker in één hand liggen, zodat er gesignaleerd en bijgestuurd kan worden.

Als knelpunten die bijdragen aan escalatie worden genoemd:

- Gezinnen komen vaak pas in beeld bij rechtbank en jeugdbescherming als escalatie al een feit is;
- Ouders zijn gefocust op hun ex-partnerschap en niet op hun gezamenlijk ouderschap;
- Ouders zijn zich vaak niet bewust van hun aandeel in de beschadiging van hun kind, zij hebben onvoldoende kennis over loyaliteitsproblemen bij kinderen;
- Hulpverlening is vaak gericht op de ouders, en te weinig op de kinderen;
- Er zijn teveel gestapelde procedures mogelijk en advocaten de-escaleren te weinig;
- Financiering van rechtsbijstand is teveel gericht op toevoegingen en procederen, terwijl aan de voorkant investeren (bijvoorbeeld in een bijzondere curator) latere oplopende kosten kan voorkomen;
- Er zijn aanwijzingen dat de nadruk die het huidige beleid legt op een gelijke 50/50 verdeling van zorg voor de kinderen leidt tot meer conflict: gelijkwaardig ouderschap betekent niet per definitie ook een gelijke tijdsverdeling. De belangen van het kind horen centraal te staan en kwantiteit is niet per se kwaliteit;
- Er zijn onvoldoende mogelijkheden voor jeugdbeschermers om ouders tot psychologisch onderzoek te bewegen, of hen te bewegen om zich aan afspraken te houden. Een schriftelijke aanwijzing juridiseert ook;
- Professionals zijn niet altijd vaardig of ervaren genoeg om inzuiging in het conflict te voorkomen;
- Een rechterlijke beslissing geeft een winnaar en een verliezer: dan stopt de strijd niet;
- Faalervaringen met verkeerd ingezette interventies kunnen leiden in verlies van vertrouwen in hulpverlening of tot escalatie van conflicten.

Bestaande en nieuwe interventies: wat zijn de witte vlekken?

De verschillende bestaande en recent ontwikkelde instrumenten en interventies die hiervoor werden beschreven, richten zich elk op een deelaspect van vechtscheidingen. Als we de drie geïdentificeerde groepen ouders afzetten tegen de vier pijlers of fasen, ontstaat de volgende matrix:

	Strijd voorkomen	Strijd signaleren	Strijd stoppen	Schade beperken
Doelgroep 1: ouders komen in zekere harmonie en overleg tot afspraken over invulling van hun ouderschap	Mediation Overlegscheiden Scheidingseducatie, o.m. Villa Pinedo BOR Humanitas	nvt	nvt	Groepsaankpak kinderen uit de knel Interventies gericht op kinderen en ouders
Doelgroep 2: ouders kunnen het gesprek alleen voeren onder professionele begeleiding, afspraken komen zeer moeizaam tot stand	Mediation Overlegscheiden Scheidingseducatie, o.m. Villa Pinedo BOR Humanitas	Advocaten/mediators/ AMK/ Eerstelijns/School Bijzondere curator / kindercoach Richtlijn jeugdzorg Methode JZN complexe scheidingen	Forensische mediation Vragenmodel zittingsaankpak Ouders en kind aan Jeugd-beschermingstafel Richtlijn jeugdzorg Methode JZN complexe scheidingen	Groepsaankpak kinderen uit de knel Interventies gericht op kinderen en ouders
Doelgroep 3: ouders verliezen het belang van de ander en van de kinderen uit het oog. Zij staan continu in de vechstand	nvt	Advocaten/mediators/ AMK/ Eerstelijns/School Bijzondere curator / kindercoach Richtlijn jeugdzorg Methode JZN complexe scheidingen	Forensische mediation Vragenmodel zittingsaankpak Raadsonderzoek en OTS Expeditie Scheiden (na OTS) Ouders en kind aan Jeugd-beschermingstafel Richtlijn jeugdzorg Methode JZN complexe scheidingen	Groepsaankpak kinderen uit de knel Interventies gericht op kinderen en ouders Omgangshuis

We zien dat sommige interventies zich richten op de ondersteuning van ouders bij het komen tot afspraken of op het herstellen van de communicatie, andere

richten zich op de emotionele ondersteuning van kinderen of proberen te bewerkstelligen dat de mening van kinderen beter gehoord wordt. Sommige zijn gericht op het voorkomen van drang en dwang, andere proberen de schade te beperken nadat er een ondertoezichtstelling is uitgesproken.

Het is niet nodig of wenselijk om een onderlinge waardering te geven aan de instrumenten. Ze kunnen op verschillende manieren en voor verschillende doelgroepen werkzaam zijn. Wat opvalt is dat er een redelijk dekkend aanbod lijkt te bestaan: voor alle doelgroepen ouders bestaan er op de vier pijlers (nieuwe) instrumenten die kunnen bijdragen aan het doorbreken van de vechtscheiding. In de praktijk blijkt echter dat instrumenten niet altijd beschikbaar zijn, of niet voor alle gevallen werkzaam. Ook bij ouders bij wie sprake is van psychiatrische problematiek, verslaving of agressieproblemen lijkt het heel moeilijk om de vechtscheiding te doorbreken. In het volgende hoofdstuk doet de Kinderombudsman aanbevelingen om het instrumentarium verder uit te breiden en waar mogelijk nog effectiever te maken.

Hoofdstuk 5 Conclusies en aanbevelingen

Conclusies

Kinderen hebben er volgens het Kinderrechtenverdrag recht op dat hun ouders verantwoordelijkheid nemen en hun belangen voorop stellen. Ook hebben ze er recht op dat de overheid de ouders daarbij ondersteunt of ingrijpt als schade dreigt. Het belang van het kind moet voorop staan. Door deze uitgangspunten te zetten naast de gesprekken die de Kinderombudsman de afgelopen maanden voerde, de literatuur die hij raadpleegde en de bijeenkomsten die hij bijwoonde, is voor de Kinderombudsman een beeld naar voren gekomen van de zwakke plekken in de huidige 'scheidingsketen'.

Als eerste concludeert de Kinderombudsman dat de term 'het belang van het kind' te vaak als holle frase wordt gebruikt. Ouders stellen vaak in het belang van hun kind te handelen, terwijl het doorlopend beschuldigen, beschimpen of bevechten van de andere ouder daar niet van getuigt. Ouders moeten hun focus verleggen. Zij moeten verantwoordelijkheid nemen en inzien dat ze zich moeten richten op hun *gezamenlijk belang* als ouders, namelijk het welzijn van hun kind. Professionals moeten hen ondersteunen in het vasthouden van de focus op dit gezamenlijke belang.

Tweede belangrijke conclusie is dat als in een vroeger stadium zicht komt op de situatie rond kinderen, en een inschatting kan worden gemaakt of er een vechtscheiding op handen is, er een (preventief) passend hulpaanbod kan worden ingezet. Juridische procedures kunnen dan voorkomen worden en ernstige conflicten mogelijk in de kiem gesmoord. Vroeger signaleren, eerder ingrijpen en de regie op één plek lijken de sleutelbegrippen. Als we kijken naar de landen om ons heen, en de daar geleerde lessen ter harte nemen, kan de conclusie getrokken worden dat Nederland toe moet naar een model waarin verplichte mediation, verplichte voorlichting voor ouders en de inzet van een regierechter standaardpraktijk worden. Het standaard inzetten van een bijzondere curator is daarbij een typisch Nederlandse, maar essentiële toevoeging.

Hieronder wordt geschetst wat volgens de Kinderombudsman de beste inrichting van de keten zou zijn. De daarin genoemde doelgroepen verwijzen zoals eerder beschreven naar de mate van conflict tussen de ex-partners, waarbij 1) de ouders zijn die in (zekere mate van) harmonie en overleg komen tot afspraken. 2) zijn de ouders bij wie de afspraken zeer moeizaam tot stand komen. Zij bevinden zich op het randje van een vechtscheiding. En 3) zijn de ouders bij wie het treffen van de ex-partner een doel op zich lijkt te zijn geworden. Zij verliezen het belang van de ander en van de kinderen uit het oog en staan continu in de vechtstand.

Stappenplan voor een scheiding: de stip op de horizon

- Ouders die besluiten uit elkaar te gaan, moeten op dit moment al een echtscheidingsconvenant opstellen, met daarin als verplicht onderdeel een ouderschapsplan. In aanvulling op de huidige praktijk moeten alle ouders zich straks hierbij verplicht laten ondersteunen, hetzij via een scheidingsmediator of overlegscheiden.
- Ouders kiezen zelf een erkende scheidingsmediator of overlegscheidingspraktijk. Als één sessie volstaat om tot afspraken te komen is dat voldoende. In de eerste bijeenkomst krijgen ouders verplicht voorlichting over de gevolgen die een scheiding voor kinderen kan hebben. In de eventuele tweede en derde sessie werken de ouders aan het ouderschapsplan (doelgroep 1).
- Het ouderschapsplan gaat uit van het recht van het kind om een relatie te hebben met beide ouders, indien dat in zijn of haar belang is. Gelijkwaardig ouderschap hoeft niet per se een 50/50 verdeling te zijn. Het ouderschapsplan is voortaan meer dan een technisch, kwantitatief document, maar bevat ook kwalitatieve afspraken over opvoeding, communicatie, en het meewegen van de mening van het kind.
- Als de mediator of scheidingscoach signaleert dat ouders er na drie sessies niet uit zijn (doelgroep 2 en 3), en een oplossing ver weg lijkt, moet de mediator het mandaat krijgen om bij de rechtbank een bijzondere curator te verzoeken, als ware hij belanghebbende van het kind.
- Indien ouders via hun advocaten een verzoekschrift zonder ouderschapsplan indienen bij de rechter, is dit een signaal dat een vechtscheiding op handen is. De rechter neemt dan de regie. Op dat moment benoemt de rechter standaard een kindercoach of bijzondere curator, die de rechten en het belang van het kind behartigt.
- De rechter voert gedurende de hele juridische weg nauw de regie en dwingt ouders zo snel mogelijk de strijd te staken, zoals door de inzet van forensische mediation, de Raad voor de Kinderbecherming of door zelf een beslissing te nemen. Ouders en kinderen worden zoveel mogelijk betrokken bij het zoeken van oplossingen en het voorkomen dat gedwongen hulp nodig wordt.
- Het wordt standaard praktijk dat in de beschikking staat dat de afspraken een jaar geldig zijn, dat er in de tussentijd niet wordt geprocedeerd, en dat ouders na een jaar evalueren of de afspraken nog voldoen of moeten worden bijgesteld. Indien nodig gaan ouders terug om de tafel met een mediator of verzoeken zij de rechter om nakoming. De rustperiode van een jaar geeft ouders en kinderen tijd om te wennen aan de nieuwe situatie, haalt de druk van de ketel dat afspraken voor de eeuwigheid moeten gelden, en dat geeft ruimte voor overleg.

Aanbevelingen

Hieronder doet de Kinderombudsman concrete voorstellen om dit scenario, deze stip op de horizon, daadwerkelijk naderbij te brengen.

Voorkomen

1. Mediation wordt verplicht in een vroeg stadium
Aanbeveling is gericht aan: Rijksoverheid, gemeenten, Raad voor Rechtsbijstand, advocaten en mediators
Interventie is gericht op: ouders doelgroep 1, 2 en 3
Alle ouders die uit elkaar gaan (getrouwd, geregistreerd partners of samenwonend met gezamenlijk gezag) moeten zich verplicht laten begeleiden door een professional. Zij nemen hiertoe zelf het initiatief, en moeten dit aantonen bij de rechter als zij een verzoekschrift indienen. Ouders kunnen kiezen tussen (maximaal drie door de overheid vergoede sessies) scheidingsmediation of een traject overlegscheiden (collaborative divorce). Als advocaten in deze fase worden geraadpleegd, wijzen ook zij hun cliënt op deze verplichting. Ook gemeenten hebben hier een informerende rol, bijvoorbeeld via de Centra voor Jeugd en Gezin. Voor ouders die in overleg tot een ouderschapsplan komen, volstaat één sessie. Pas na drie sessies kunnen ouders (doelgroep 2 en 3) de rechter verzoeken om een uitspraak.
2. Scheidingseducatie wordt verplicht in een vroeg stadium
Aanbeveling is gericht aan: Rijksoverheid, advocaten en mediators, eerstelijns professionals
Interventie is gericht op: ouders doelgroep 1, 2 en 3
Ouders dienen gewezen te worden op hun verantwoordelijkheid en hun gezamenlijk belang, namelijk het welzijn van hun kinderen. Er is ook veel kennis beschikbaar over de gevolgen van vechtscheidingen voor kinderen. Een krachtig voorbeeld is de open brief 'Aan alle gescheiden ouders van Nederland' ³⁸ , waarin vanuit het perspectief van scheidingskinderen aan ouders wordt verteld hoe zij hadden gewild dat hun ouders zich hadden opgesteld. En er zijn ook verschillende filmpjes over scheidingskinderen te vinden op internet, en allerhande publicaties die het belang en de kwetsbaarheid van kinderen in scheidingssituaties benadrukken. Deze informatie komt echter niet altijd op de juiste plek terecht en moet standaard beschikbaar worden gesteld aan ouders die besluiten om uit elkaar te gaan. Dit moet gebeuren via de eerste professionals met wie zij te maken krijgen: scheidingsmediators en advocaten. De Rijksoverheid moet hiervoor zorg dragen, in samenwerking met scheidingsprofessionals. Ook eerstelijns professionals (huisartsen, maatschappelijk werk, centra voor jeugd en gezin) moeten zich inspannen om deze informatie bij ouders onder de aandacht te brengen.

³⁸ De open brief is te vinden op www.villapinedo.nl

3. Het verplichte ouderschapsplan moet behalve kwantitatieve aspecten ook kwalitatieve aspecten beschrijven, en geëvalueerd worden

Aanbeveling is gericht aan: advocaten en mediators, familierechters

Interventie is gericht op: ouders doelgroep 1, 2 en 3

Het is nog niet bekend of de invoering van het verplichte ouderschapsplan kinderen ten goede komt. Verder onderzoek daarnaar is nodig. Rechters en advocaten moeten erop sturen dat ouderschapsplannen geen louter technische documenten zijn waarin vooral kwantitatieve aspecten worden beschreven (frequentie van omgang, hoogte van de alimentatie), maar ook kwalitatieve aspecten (uitgangspunten in het gezamenlijk ouderschap, hoe borgen we samen het belang van ons kind?). De focus op een gelijke verdeling moet verlegd worden naar een verdeling die uitgaat van gelijkwaardigheid maar die in het belang van het kind niet strikt half-half hoeft te zijn. Het moet standaard praktijk worden dat het ouderschapsplan na een jaar geëvalueerd en zo nodig bijgesteld wordt, omdat omstandigheden veranderen en omdat blijkt dat het strikt vasthouden aan het plan in de praktijk tot problemen leidt.

Strijd signaleren

4. Versterken triage aan de voorkant: sneller passende hulp

Aanbeveling is gericht aan: gemeenten, bureaus jeugdzorg en aanbieders jeugd- en opvoedhulp, scholen, advocaten en mediators

Interventie is gericht op: kinderen

Professionals die met kinderen werken moeten voldoende kennis over vechtscheidingen hebben om te signaleren wanneer kinderen in de knel komen. Er moet indien nodig zo snel mogelijk worden ingegrepen en gezorgd dat het kind passende ondersteuning krijgt als het daar behoefte aan heeft. Interventies die gericht zijn op kinderen of op ouders moeten grotere bekendheid krijgen. Indien escalatie dreigt moet men niet te lang in het vrijwillig kader (kunnen) blijven hangen, maar moet een raadsonderzoek sneller overwogen worden. Ouders moeten gestimuleerd worden om dergelijke hulp voor hun kinderen te accepteren. Gemeenten moeten, in voorbereiding op hun nieuwe taken op het vlak van de jeugdzorg vanaf 2015, echtscheidingsproblematiek specifiek opnemen in het zorgaanbod en bewerkstelligen dat er op alle niveaus passend zorgaanbod beschikbaar is.

5. Standaard toewijzen bijzondere curator als escalatie dreigt
Aanbeveling is gericht aan: familierechters, beroepsgroep bijzondere curatoren
Interventie is gericht op: ouders doelgroep 2 en 3
Als een ouderschapsplan niet tot stand komt, en de verplichte mediation loopt spaak, is dat een signaal dat de zaak escaleert en dat er een vechtscheiding op handen is. Daarmee komt het kind in de knel en dat is voldoende reden voor benoeming van een bijzondere curator³⁹. De mediator moet het mandaat krijgen om bij de rechtbank een bijzondere curator te verzoeken, als ware hij belanghebbende van het kind. De familierechter zou dan standaard een bijzondere curator moeten benoemen, die het belang en de stem van de betrokken kinderen behartigt. Het is van belang dat de positie van de rechtsfiguur bijzondere curator verder wordt geprofessionaliseerd door kwaliteitseisen, opleidingseisen en een beroepsvereniging. Advocaten zijn overigens niet per sé de (enige) groep die deze taak zouden moeten vervullen, juist ook professionals met een gedragswetenschappelijke achtergrond kunnen deze rol goed vervullen. De benoeming van kindercoaches als bijzondere curator is een interessante ontwikkeling in dat kader. De term bijzondere curator moet vervangen worden voor een meer herkenbaar woord, zoals kindervertegenwoordiger.

Strijd stoppen

6. De rechter moet sterker de regie nemen bij escalatie en de stem van het kind daarbij nadrukkelijk meewegen
Aanbeveling is gericht aan: familierechters
Interventie is gericht op: ouders doelgroep 2 en 3
Als het ouderschapsplan niet tot stand komt en de strijd juridiseert, moet de rechter de regie sterker naar zich toetrekken. Op dit moment vindt er nog teveel stapeling van procedures plaats. Het is beter wanneer de rechter in een zo vroeg mogelijke stadium ouders dwingt de strijd te staken. Dat kan door het inzetten van instrumenten als forensische mediation (op toevoeging voor mensen met een minimuminkomen), het inschakelen van een omgangshuis, een onderzoek van de Raad voor de Kinderbescherming of doordat de rechter een knoop doorhakt over hoe gezag- en omgang eruit moeten zien. Een dergelijke 'regierechter' moet beschikken over diagnostisch en analytisch vermogen en moet kennis hebben van de verschillende doorverwijsmogelijkheden die er bestaan. In de opleiding van familierechters moet hier aandacht voor zijn. De rechter moet ook onorthodoxe oplossingen durven overwegen, zoals een contactverbod tussen ouders als dat in het belang van het kind is. In dit kader zijn het Cochemer model en de nieuwe zittingsaanpak met het Vragenmodel werkwijzen die nadere exploratie

³⁹ Zie onder andere Kamerstukken II, 30145, nr. 6 en Kamerstukken I, 30145, E. En de reactie van de staatssecretaris van Veiligheid en Justitie op het rapport van de Kinderombudsman van 16 oktober 2012, waarin hij stelt: "Dreigt een kind in de knel te raken of zit het klem tussen de ouders bij bijvoorbeeld het vaststellen van een omgangsregeling, dan kan de rechter zelf tot benoeming overgaan. (Zie bijvoorbeeld Hof Amsterdam, 9 februari 2010, LJN:BL5778)".

behoeven.

De rechter dient er alert op te zijn dat de mening van het kind bekend is en dat deze is meegewogen. Indien dit niet het geval is moet het kind alsnog in de gelegenheid worden gesteld om zijn mening kenbaar te maken, als het dat wil. De beschikbare instrumenten (zoals een eigen brief – al dan niet met behulp van de kinder- en jongerenrechtswinkel of de vragenlijst van de website van de Raad voor Rechtsbijstand – of het kinderverhoor) moeten op een kindvriendelijke manier onder de aandacht worden gebracht bij kinderen.

Schade beperken

7. Maak het standaard praktijk dat ouders en kinderen betrokken worden bij het vormgeven van een oplossing

Aanbeveling is gericht aan: bureaus jeugdzorg en aanbieders jeugd- en opvoedhulp, hulpverlening, gemeenten

Interventie is gericht op: ouders doelgroep 2 en 3

Zowel in de fase dat een ondertoezichtstelling in zicht komt als in de fase dat een OTS al is opgelegd moet worden ingezet op het betrekken van ouders én kinderen bij het vormgeven van oplossing, met als doel de schade voor kinderen te beperken. Interessante ervaringen van BJZ Noord-Brabant en van de Gemeente Den Haag laten zien dat het betrekken van ouders en kinderen leidt tot meer gedragen oplossingen. Dit past ook in de trend van systeemdenken, waaruit methoden als Eigen Kracht en Signs of Safety zijn voortgekomen, die steeds meer in zwang zijn in het jeugddomein.

Overkoepelende aanbevelingen

8. Doorrekenen van kosten en baten van de verschillende interventies

Aanbeveling is gericht aan: Rijksoverheid, CPB

De Rijksoverheid moet samen met de Raad voor Rechtsbijstand zorgen voor adequate inrichting van de financiering van het hierboven voorgestelde systeem. Dat betekent dat processen zo ingericht worden dat er onderling uitkomen loont, en niet het voeren van juridische procedures. Voor zover hier op dit moment perverse prikkels voor bestaan moeten die worden weggenomen.

De Kinderombudsman is zich bewust van de mogelijk aanzienlijke kostenpost die verplichte mediation, verplichte scheidingseducatie, de regierechter en het vaker inzetten van een bijzondere curator met zich meebrengen. Hij verwacht echter dat de investering die dit kost aan de voorkant zich terugbetaalt doordat er daarna minder juridische procedures zullen zijn (met eindeloze toevoegingen en groot beslag op de rechterlijke macht) en doordat leed voor kinderen en hun ouders (met alle benodigde hulpverlening) wordt voorkomen. Belangrijker nog is natuurlijk de ethische vraag: wat is het beste voor kinderen?

De aanbevelingen zijn tot stand gekomen in nauw gesprek met professionals en deskundigen. Het feit dat ook Engeland en Noorwegen mediation verplicht hebben, dat men in Duitsland werkt met een regierechter en dat Canada

scheidingseducatie verplicht heeft gesteld, sterkt de Kinderombudsman in de gedachte dat dit inderdaad een essentiële stap is. De Rijksoverheid zou het Centraal Planbureau (CPB) moeten vragen een kosten-baten analyse van dit voorstel te maken, afgezet tegen de kosten-baten van de huidige scheidingsketen.

9. Ontwikkeling van een instrument voor het vaststellen van het belang van het kind, specifiek gericht op scheidingskinderen

Aanbeveling is gericht aan: Rijksoverheid, wetenschap

Op verschillende terreinen bestaan er (internationaal erkende) instrumenten om objectief te kunnen vaststellen wat in een complexe situatie het belang van het kind is. Zo is er een meetlat voor kinderen die te maken hebben met uithuisplaatsing, of detentie, of voor kinderen in een asielprocedure. Het bekendste instrument is het Best Interest of the Child (BIC)-model, dat is ontworpen door prof.dr M. Kalverboer en dr. A.E. Zijlstra⁴⁰. Een dergelijk instrument zou ook ontwikkeld moeten worden specifiek voor kinderen in echtscheidingssituaties. Het instrument zou zo handzaam moeten zijn dat ouders, maar ook mediators en rechters het kunnen gebruiken bij het vaststellen wat voor gezag- en omgangsregeling er nodig is voor een kind. Op die manier kan het belang van het kind worden geconcretiseerd.

Alles overziend, blijken vroeger signaleren, eerder ingrijpen en de regie op één plek de sleutelbegrippen. Daarom pleit de Kinderombudsman voor verplichte mediation, verplichte scheidingseducatie, een regierol voor de rechter en het sneller inschakelen van een bijzondere curator of kindercoach.

Hoe verder?

De Kinderombudsman is zich er van bewust dat er geen toverstaf, geen panacé bestaat om kinderen te behoeden voor de negatieve gevolgen van vechtscheidingen. Er zullen triest genoeg altijd kinderen klem komen, omdat hun ouders de strijd tot belangrijkste focus laten uitgroeien, in plaats van het belang van hun kinderen. Wel kunnen we er gezamenlijk (ouders, professionals en overheid) voor zorgen dat er voldoende instrumenten voorhanden zijn om in te grijpen waar dat nodig is. En professionals moeten het belang van kinderen voor ogen houden en dit boven het belang van de ouders zelf stellen. De aanbevelingen hierboven zijn daartoe een aanzet.

De belangrijkste aanbeveling geldt voor alle partijen tezamen: stop het gevecht. Ouders, neem uw verantwoordelijkheid en houd de focus op uw gezamenlijk belang als ouders, het welzijn van uw kinderen. Professionals eromheen: zorg dat u niet een derde partij wordt in het gevecht, dat u een gevecht tussen de professionals laat ontstaan naast het gevecht tussen de ouders of toelaat dat de

⁴⁰ Kalverboer, M. en Zijlstra, E., Het belang van het kind in het Nederlands recht, 2006

ene procedure zich op het andere stapelt. Ieder kind is het kind van twee ouders. Laten we daaromheen samenwerken.

Het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) en het Ministerie van Veiligheid en Justitie (VenJ) komen binnenkort met een gezamenlijk beleidsplan voor de aanpak van vechtscheidingen op Rijksniveau. Dat is een positieve stap. Het thema staat ook bij hen hoog op de agenda. En ook bij het Landelijk Overleg van Voorzitters Familie- en Jeugdrecht (LOVF) van de rechtbanken in Nederland, bij de vereniging van Familierechtadvocaten en Scheidingsmediators (vFAS) en Jeugdzorg Nederland is het thema in beeld. Graag voert de Kinderombudsman daarover de komende maanden nader het gesprek met alle betrokkenen.

Bijlage 1 - Bronnen

Literatuurlijst

- Amato, P.R., *Research on Divorce: Continuing trends and New Developments. Journal of Marriage and Family*, 2010.
- Anthonijsz, I., Dries, H., Berg-le Clercq, T., en Chênevert, C., *Verkennde studie Relatieondersteunend aanbod Centra Jeugd en Gezin*, Nederlands Jeugdinstituut, 2010.
- Fischer, T. en De Graaf, P.M., *Ouderlijke echtscheiding en de levensloop van kinderen; negatieve gevolgen of schijnverbanden?*, 2001.
- De Graaf, A., *Scheiden: motieven, verhuisgedrag en aard van de contacten*, 2005.
- De Graaf, P.M. en Fokkema, T., *Contacts between divorced and non divorced parents and their adult children in the Netherlands: An investment perspective*, 2007.
- Haverkort, C. en Spruijt, E., *Kinderen uit nieuwe gezinnen, handboek voor school en begeleiding*, 2012.
- Inspectie Jeugdzorg en Inspectie Gezondheidszorg, *Casusonderzoek Zeist. Na het overlijden van twee kinderen*, 2013.
- Kalverboer, M. en Zijlstra, E., *Het belang van het kind in het Nederlands recht; voorwaarden voor ontwikkeling vanuit een pedagogisch perspectief*, 2006.
- De Kinderombudsman, *De bijzondere curator, een lot uit de loterij? Adviesrapport over waarborging van de stem en de belangen van kinderen in de praktijk*, 2012.
- De Kinderombudsman en de Nationale ombudsman, *De ondertoezichtstelling bij omgangsproblemen*, 2012.
- Kinderrechtencommissariaat Vlaanderen, *Scheidingswetgeving en omgangsregelingen met oog voor de rechten van minderjarigen*, 2007.
- Kluwer, E.S., *Het ouderschapsonderzoek: een aanpak bij vechtscheidingen*, Raad voor de Rechtspraak: Research Memoranda, 92014/nr.1, 2013.
- Van Lawick, J., *Vechtscheidende ouders en hun kinderen*, Tijdschrift Systeemtherapie 24/3, 2012.
- Leuven, C. van, *Voortgezet ouderschap en zorgvuldig scheiden, hoe verder?*, Tijdschrift Conflicthantering, 2014/1, 2014.
- Lokin, M., *Ouderschapsplan: een dode letter of een succes?* (masterscriptie), 2012.
- Marinus, W., *Een Kind in Scheiding. Een bedreigde ontwikkeling vanwege conflictueus scheiden van ouders* (masterscriptie), 2012.
- Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport en Ministerie van Veiligheid en Justitie, *Kinderen Veilig, Actieplan aanpak kindermishandeling 2012-2016*, 2011.
- Pinedo, M en Vollinga, P., *Aan alle gescheiden ouders*, 2013.
- Roo, A. de en Jagtenberg, R., *The practice of mediation in countries neighbouring*

the Netherlands, 2003.

Smilde, M. en Leuven, C. van, *De zitting: naar de kern van de kwestie – verslag van twee experimenten met een nieuw zittingsmodel*, Trema 2013/11, 2013.

Spruit, E., *Scheidingskinderen*, 2007.

Spruijt, E. en Kormos, H., *Handboek scheiden en de kinderen. Voor de beroepskracht die met scheidingskinderen te maken heeft*, 2010.

Valk, I. van der en Spruijt, E., *Het ouderschapsplan en de effecten voor de kinderen*, 2013.

WODC, *Evaluatie ouderschapsplan, een eerste verkenning*, cahier 2013/8, 2013.

Websites

www.forensischemediation.nl

www.gezondscheidenvoorkids.nl

www.humanitas.nl/project/bor-humanitas

www.jeugdhulpfriesland.nl

www.lorentzhuis.nl

www.nji.nl/scheiding

www.overlegscheiden.com

www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/scheiden

www.verenigingfas.nl

www.villapinedo.nl

Bijlage 2 - IVRK

Verdrag inzake de Rechten van het Kind (materiële rechten 1 tot en met 40)

Artikel 1 Definitie van het kind

Ieder mens jonger dan achttien jaar is een kind.

Artikel 2 Non-discriminatie

Alle rechten gelden voor alle kinderen, zonder uitzonderingen. De overheid neemt maatregelen om alle rechten te realiseren en moet ervoor zorgen dat elk kind wordt beschermd tegen discriminatie.

Artikel 3 Belang van het kind

Het belang van het kind moet voorop staan bij alle maatregelen die kinderen aangaan. De overheid moet het welzijn van alle kinderen bevorderen en houdt toezicht op alle voorzieningen voor de zorg en bescherming van kinderen.

Artikel 4 Realiseren van kinderrechten

De overheid neemt alle nodige maatregelen om de rechten van kinderen te realiseren en moet via internationale samenwerking armere landen hierbij steunen.

Artikel 5 Rol van de ouders

De overheid moet de rechten, plichten en verantwoordelijkheden van ouders en voogden respecteren. De ouders en voogden moeten het kind (bege)leiden in de uitoefening van zijn of haar rechten op een manier die past bij de leeftijd en ontwikkeling van het kind.

Artikel 6 Recht op leven en ontwikkeling

Ieder kind heeft het recht op leven. De overheid waarborgt zoveel mogelijk het overleven en de ontwikkeling van het kind.

Artikel 7 Naam en nationaliteit

Het kind heeft bij de geboorte recht op een naam en een nationaliteit en om geregistreerd te worden. Het kind heeft het recht zijn of haar ouders te kennen en door hen verzorgd te worden.

Artikel 8 Identiteit

Het kind heeft recht zijn of haar identiteit te behouden, zoals nationaliteit, naam en familiebanden. De overheid steunt het kind om zijn of haar identiteit te herstellen als die ontnomen is.

Artikel 9 Scheiding kind en ouders

Het kind heeft recht om bij de ouders te leven en op omgang met beide ouders als het kind van een of beide ouders gescheiden is, tenzij dit niet in zijn of haar belang is. In procedures hierover moet naar de mening van kinderen en ouders worden geluisterd.

Artikel 10 Gezinshereniging

Ieder kind heeft recht om herenigd te worden met zijn of haar ouder(s) als het kind en de ouder(s) niet in hetzelfde land wonen. Aanvragen hiervoor moet de overheid met welwillendheid, menselijkheid en spoed behandelen. Het kind dat in een ander land dan zijn of haar ouder(s) verblijft, heeft recht op rechtstreeks en regelmatig contact met die ouder(s).

Artikel 11 Kinderontvoering

Het kind heeft recht op bescherming tegen kinderonvoering naar het buitenland door een ouder. De overheid neemt ook maatregelen om ervoor te zorgen dat het kind kan terugkeren vanuit het buitenland als het ontvoerd is.

Artikel 12 Participatie en hoorrecht

Het kind heeft recht om zijn of haar mening te geven over alle zaken die het kind aangaan. De overheid zorgt ervoor dat het kind die mening kan uiten en dat er naar hem of haar wordt geluisterd. Dit geldt ook voor gerechtelijke en bestuurlijke procedures.

Artikel 13 Vrijheid van meningsuiting

Het kind heeft recht op vrijheid van meningsuiting, dit omvat ook de vrijheid inlichtingen en denkbeelden te verzamelen, te ontvangen en te verspreiden. Daarbij moet rekening gehouden worden met de rechten van anderen.

Artikel 14 Vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst

Het kind heeft recht op vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst en de vrijheid deze te uiten. De overheid respecteert de rechten en plichten van ouders en voogden om het kind te (bege)leiden bij de uitoefening van dit recht op een manier die past bij zijn of haar leeftijd en ontwikkeling.

Artikel 15 Vrijheid van vereniging

Het kind heeft recht met anderen vreedzaam samen te komen, lid te zijn of te worden van een vereniging en een vereniging op te richten.

Artikel 16 Privacy

Ieder kind heeft recht op privacy. De overheid beschermt het kind tegen inmenging in zijn of haar privé- en gezinsleven, huis of post en respecteert zijn of haar eer en goede naam.

Artikel 17 Recht op informatie

Het kind heeft recht op toegang tot informatie en materialen van verschillende bronnen en in het bijzonder op informatie en materialen die zijn of haar welzijn en gezondheid bevorderen. De overheid stimuleert de productie en verspreiding hiervan en zorgt ervoor dat het kind beschermd wordt tegen informatie die schadelijk is.

Artikel 18 Verantwoordelijkheden van ouders

Beide ouders zijn verantwoordelijk voor de opvoeding van hun kinderen. Het belang van het kind staat hierbij voorop. De overheid respecteert de eerste verantwoordelijkheid van ouders en voogden, geeft hen ondersteuning en creëert voorzieningen voor de zorg van kinderen, ook voor kinderopvang als de ouders werken.

Artikel 19 Bescherming tegen kindermishandeling

Het kind heeft recht op bescherming tegen alle vormen van lichamelijke en geestelijke mishandeling en verwaarlozing zowel in het gezin als daarbuiten. De overheid neemt maatregelen ter preventie en signalering hiervan en zorgt voor opvang en behandeling.

Artikel 20 Kinderen zonder ouderlijke zorg

Een kind dat tijdelijk of blijvend niet in het eigen gezin kan opgroeien heeft recht op bijzondere bescherming. De overheid zorgt voor alternatieve opvang, zoals een pleeggezin of indien nodig een kindertehuis.

Artikel 21 Adoptie

Het belang van het kind moet voorop staan bij adoptie. Als er voor het kind geen oplossing mogelijk is in het eigen land, is internationale adoptie toegestaan. De overheid houdt toezicht op de adoptieprocedures en bestrijdt commerciële praktijken.

Artikel 22 Vluchtelingen

Een kind dat asiel zoekt of erkend is als vluchteling, heeft recht op bijzondere bescherming en bijstand ongeacht of hij of zij alleenstaand of bij zijn ouders is. De overheid moet proberen de ouders of andere familieleden van alleenstaande gevluchte kinderen op te sporen. Als dat niet lukt, heeft het kind recht op dezelfde bescherming als elk ander kind zonder ouderlijke zorg.

Artikel 23 Kinderen met een handicap

Een kind dat geestelijk of lichamelijk gehandicapt is, heeft recht op bijzondere zorg. De overheid waarborgt het recht van het gehandicapte kind op een waardig en zo zelfstandig mogelijk leven waarbij het kind actief kan deelnemen aan de maatschappij en zorgt voor bijstand om de toegang tot onder meer onderwijs, recreatie en gezondheidszorg te verzekeren.

Artikel 24 Gezondheidszorg

Het kind heeft recht op de best mogelijke gezondheid en op gezondheidszorgvoorzieningen. De overheid waarborgt dat geen enkel kind de toegang tot deze voorzieningen wordt onthouden. Extra aandacht is er voor de vermindering van baby- en kindersterfte, eerstelijnsgezondheidszorg, voldoende voedsel en schoon drinkwater, zorg voor moeders voor en na de bevalling en voor voorlichting over gezondheid, voeding, borstvoeding en hygiëne. De overheid zorgt ervoor dat traditionele gewoontes die schadelijk zijn voor de gezondheid van kinderen, worden afgeschaft.

Artikel 25 Uithuisplaatsing

Een kind dat uit huis is geplaatst voor zorg, bescherming of behandeling van zijn of haar geestelijke of lichamelijke gezondheid, heeft recht op een regelmatige evaluatie van zijn of haar behandeling en of de uithuisplaatsing nog nodig is.

Artikel 26 Sociale zekerheid

Ieder kind heeft het recht op voorzieningen voor sociale zekerheid.

Voorbehoud: Nederland geeft kinderen geen eigen aanspraak op sociale zekerheid maar regelt

dit via de ouders.

Artikel 27 Levensstandaard

Ieder kind heeft recht op een levensstandaard die voldoende is voor zijn of haar lichamelijke, geestelijke, intellectuele, zedelijke en maatschappelijke ontwikkeling. Ouders zijn primair verantwoordelijk voor de levensomstandigheden van het kind maar de overheid moet hen hierbij helpen door bijstand en ondersteuning zodat het kind op het minst voldoende eten en kleding en adequate huisvesting heeft.

Artikel 28 Onderwijs

Het kind heeft recht op onderwijs. Basisonderwijs is voor ieder kind gratis en verplicht. De overheid zorgt ervoor dat het voortgezet - en beroepsonderwijs toegankelijk is voor ieder kind, in overeenstemming met zijn of haar leerniveau. De overheid pakt vroegtijdig schooluitval aan. De handhaving van de discipline op school moet de menselijke waardigheid en kinderrechten respecteren. Internationale samenwerking is nodig om analfabetisme te voorkomen.

Artikel 29 Onderwijsdoelstellingen

Het kind heeft recht op onderwijs dat is gericht op: de ontplooiing van het kind; respect voor mensenrechten en voor de eigen culturele identiteit, de waarden van het eigen land en van andere landen; vrede en verdraagzaamheid; gelijkheid tussen geslachten; vriendschap tussen alle volken en groepen en eerbied voor het milieu. Iedereen is vrij om een school naar eigen inzicht op te richten met inachtneming van deze beginselen en de door de overheid vastgestelde minimumnormen voor alle scholen.

Artikel 30 Kinderen uit minderheidsgroepen

Een kind uit een etnische, religieuze of linguïstische minderheidsgroep heeft recht om zijn of haar eigen cultuur te beleven, godsdienst te belijden of taal te gebruiken.

Artikel 31 Recreatie

Het kind heeft recht op rust en vrije tijd, om te spelen en op recreatie, en om deel te nemen aan kunst en cultuur. De overheid zorgt ervoor dat ieder kind gelijke kansen heeft om dit recht te realiseren en bevordert recreatieve, artistieke en culturele voorzieningen voor kinderen.

Artikel 32 Bescherming tegen kinderarbeid

Het kind heeft recht op bescherming tegen economische uitbuiting en tegen werk dat gevaarlijk en schadelijk is voor zijn of haar gezondheid en ontwikkeling of de opvoeding hindert. De overheid moet een minimumleeftijd voor arbeid en aangepaste werktijden en arbeidsvoorwaarden vaststellen.

Artikel 33 Bescherming tegen drugs

Het kind heeft recht op bescherming tegen drugsgebruik. De overheid moet maatregelen nemen zodat kinderen niet ingezet worden bij het maken of in de handel van drugs.

Artikel 34 Seksueel misbruik

Het kind heeft recht op bescherming tegen seksuele uitbuiting en seksueel misbruik. De overheid moet maatregelen nemen om kinderpornografie en kinderpornografie te voorkomen.

Artikel 35 Handel in kinderen

Het kind heeft recht op bescherming tegen ontvoering en mensenhandel. De overheid onderneemt actie om te voorkomen dat kinderen worden ontvoerd, verkocht of verhandeld.

Artikel 36 Andere vormen van uitbuiting

Het kind heeft recht op bescherming tegen alle andere vormen van uitbuiting die schadelijk zijn voor enig aspect van het welzijn van het kind.

Artikel 37 Kinderen in detentie

Marteling en andere vormen van wrede, onmenselijke of ontterende behandeling of bestraffing van het kind zijn verboden. Kinderen mogen niet veroordeeld worden tot de doodstraf of tot levenslange gevangenisstraf. Opsluiting van een kind mag alleen als uiterste maatregel en dan zo kort mogelijk. Als een kind wordt opgesloten, moet de rechter zo snel mogelijk beslissen of dat mag. Het kind heeft daarbij recht op juridische steun. Kinderen mogen niet samen met volwassenen opgesloten worden. Alle kinderen in detentie hebben recht op een menswaardige behandeling en op contact met hun familie.

Voorbehoud: in Nederland kan op kinderen vanaf zestien jaar het volwassenenstrafrecht worden toegepast.

Artikel 38 Kinderen in oorlogssituaties

Een kind in een oorlogssituatie heeft recht op extra bescherming en zorg. De overheid waarborgt dat kinderen jonger dan vijftien jaar niet voor militaire dienst worden opgeroepen.

Artikel 39 Bijzondere zorg voor slachtoffers

Een kind dat slachtoffer is van oorlogsgeweld of van uitbuiting, misbruik, foltering of een andere wrede, onmenselijke of onterende behandeling of bestraffing heeft recht op bijzondere zorg - in een omgeving die goed is voor het zelfrespect, de gezondheid en de waardigheid van het kind - om te herstellen en te reintegreren in de samenleving.

Artikel 40 Jeugdstrafrecht

Ieder kind dat verdacht, vervolgd of veroordeeld wordt voor een strafbaar feit heeft recht op een pedagogische behandeling die geen afbreuk doet aan de eigenwaarde en de menselijke waardigheid van het kind, die rekening houdt met de leeftijd van het kind en die de herintegratie en de opbouwende rol van het kind in de samenleving bevordert. Ieder kind heeft recht op een eerlijk proces en op juridische bijstand. De overheid houdt kinderen zoveel mogelijk buiten strafrechtelijke procedures.

Voorbehoud: in Nederland krijgt een kind bij lichte overtredingen soms geen juridische bijstand.